

Borawska, Teresa

Kopernikańskie badania olsztyńskiego środowiska naukowego. Instytucje i periodyki. Autorzy i problematyka. Formy kultu Kopernika

Komunikaty Mazursko-Warmińskie 2, 239-265

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teresa Borawska

KOPERNIKAŃSKIE BADANIA OLSZTYŃSKIEGO ŚRODOWISKA NAUKOWEGO. INSTYTUCJE I PERIODYKI. AUTORZY I PROBLEMATYKA. FORMY KULTU KOPERNIKA _____

Instytucje i periodyki

Po trudnych latach II wojny światowej to właśnie Olsztyn stał się miastem stołecznym dawnych ziem wschodniopruskich włączonych do Polski. W tym ośrodku przybyłszy z ziem polskich organizowali pierwsze instytucje, które w dalszej perspektywie przyczyniły się do tworzenia nowego środowiska naukowego. Najważniejszą rolę odegrało wówczas reaktywowane w lipcu 1945 r. stowarzyszenie Instytut Mazurski, które pełniło rolę placówki społeczno-oświatowej, zajmującej się popularyzacją wiedzy o regionie¹. Od początku też, dzięki zaangażowaniu Emilii Sukertowej-Biedrawiny (1887–1970), Instytut gromadził ocalałe w czasie wojny poniemieckie zbiory książek i przyczynił się do powstania cennej biblioteki. W 1946 r. wydał również pierwszy numeru biuletynu pt. „Komunikat Działu Informacji Naukowej”, który po wcieleniu Instytutu Mazurskiego do Instytutu Zachodniego w Poznaniu w 1948 r. zmienił nazwę na: „Komunikaty Działu Informacji Naukowej”. Do likwidacji periodyku w 1950 r. ukazało się 55 numerów, jednak to niewielkie objętościowo i wychodzące nieregularnie piśmisko nie mogło odegrać większej roli w upowszechnianiu wiedzy o przeszłości regionu i tworzącym się z wielkim trudem środowisku humanistycznym. Niemniej w 1949 r. na kartach „Komunikatów” opublikowano pierwszą *Bibliografię kopernikowską za lata 1923–1948* w opracowaniu Ludwika Brożka, a w następnym roku przedrukowano prywatnie w opinii Juliusza Słowackiego i Kornela Ujejskiego sławiające imię fromborskiego astronoma².

Od początku Instytut Mazurski współpracował z powstałym w 1945 r. w zamku olsztyńskim Muzeum Mazurskim, kierowanym przez Hieronima Skurpskiego (1914–2006), które zajmowało się ratowaniem i porządkowaniem pomuzealnych i podworskich zbiorów oraz animacją życia kulturalnego³.

¹ Wśród wielu publikacji poświęconych początkom życia naukowego w Olsztynie po 1945 r. wymienić należy choćby opracowania J. Sikorskiego, *Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w latach 1961–1981*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie (dalej: KMW), 1982, nr 1–2, ss. 113–114; J. Jasiński, *Olsztyńskie środowisko historyczne w latach 1945–1977*, Zapiski Historyczne (dalej: ZH), 1978, t. 43, z. 3, ss. 89–90; idem, *Olsztyńskie środowisko historyczne 1945–1997*, KMW, 1998, nr 1, ss. 87–88; S. Achremczyk, *Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego 1961–2005*, Acta Cassubiana, 2007, t. 9, ss. 169–191 (jest to zmieniona nieco wersja wydanej w 2005 r. książeczki pod tym samym tytułem); G. Jasiński, *Badania regionalne na Warmii i Mazurach – zarys problematyki*, ZH, 2008, t. 73, ss. 129–130.

² O zawartości poszczególnych numerów periodyku zob. E. Sukertowa-Biedrawina, *Ze wspomnień Redaktora „Komunikatów”*, KMW, 1968, nr 2, ss. 330–334, 341–348.

³ *Muzeum Mazurskie w latach 1945–1965*, oprac. F. Klonowski, Z. Lietz, R. Odoj, A. Sołoma, B. Wojczulanis, Rocznik Olsztyński (dalej: RO), 1968, t. 7, ss. 279–282; H. Skurpski, *Muzeum Mazurskie w Olsztynie w latach 1945–1958*, KMW, 1973, nr 4, ss. 557–584; E. Kruk, *Hieronim Skurpski (1914–2006)*, KMW, 2006, nr 2, ss. 315–318.

W maju 1946 r. obie instytucje przygotowały na zamku olsztyńskim pierwszą wystawę poświęconą autorowi *De revolutionibus* i zaangażowały się w zorganizowanie Muzeum Kopernika we Fromborku, otwartego uroczystie 5 września 1948 r.⁴ W tym samym roku w Olsztynie utworzone zostało Wojewódzkie Archiwum Państwowe, w którym zatrudniono profesjonalnych historyków z Tadeuszem Grygierem (1916–2000) na czele. Troszczyło się ono również o zabezpieczenie ocalałych w toku wojny resztek zasobów Archiwum Państwowego w Królewcu (Das Preussische Staatsarchiv in Königsberg)⁵.

Także władze kościelne zadbały o uratowanie z pożogi wojennej zbiorów archiwalnych Fromborka, które po przewiezieniu do Olsztyna dały początek otwartemu już w 1947 r. Archiwum Diecezji Warmińskiej⁶. Dysponowało ono również najbogatszą biblioteką w regionie i służyło przede wszystkim potrzebom założonego w 1949 r. Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum”, nawiązującego do tradycji dawnego kolegium jezuickiego w Braniewie. Chociaż od zarania borykało się ono z piętrzącymi się trudnościami natury politycznej, to jednak jego kadra zapoczątkowała powstanie w przyszłości środowiska naukowego zajmującego się przeszłością Kościoła warmińskiego⁷.

Po upaństwowieniu i przeniesieniu Instytutu Mazurskiego do Poznania (jako Stacji Naukowej Instytutu Zachodniego) latem 1948 r. środowisko historyków olsztyńskich związało się z ośrodkiem poznańskim. Od maja tego roku w Olsztynie funkcjonował także Oddział Towarzystwa Historycznego, jednak nie odgrywał on większej roli. Również powrót w 1953 r. Stacji Naukowej do Olsztyna i włączenie jej w tym roku w struktury Polskiego Towarzystwa Historycznego nie przyczynił się zrazu, głównie z powodu braku kadry naukowej oraz funduszy, do ożywienia badań nad przeszłością regionu. Na szczęście przejęła ona z powrotem gromadzoną z wielkim trudem przez Instytut Mazurski księgozbiór i sukcesywnie go powiększała⁸. Historycy odczuwali jednak dotkliwie brak własnego czasopisma, a o różnych formach aktywności instytucji naukowych czytelnicy olsztyńscy dowiadywali się wyłącznie z prasy codziennej bądź tygodników⁹.

Wszechogarniającą Polskę w latach pięćdziesiątych ubiegłego stulecia sowietyzację zmieniła dopiero „odwilż” październikowa w 1956 r., która ułatwiła podejmowanie śmiałych inicjatyw oraz odrodzenie regionalnego ruchu społeczno-naukowego. Sprzyjało temu pojawienie się w regionie olsztyńskim coraz większej liczby wykształconych absolwentów uniwersyteckich, przede wszystkim z Torunia, którzy angażowali się w badania nad tradycjami lokalnymi¹⁰. Zaowocowało to wyraźnym ożywieniem życia umysłowego i wzrostem zainteresowania historią ziem Polski północno-wschodniej. Wówczas też z inicjatywy środowiska dziennikarskiego powstało Stowarzysze-

⁴ I. Pietrzak-Pawłowska, *Otwarcie Muzeum M. Kopernika we Fromborku*, Komunikaty Działu Informacji Naukowej, 1948, nr 4, ss. 553–555. Muzeum to nawiązywało do tradycji funkcjonującego w latach 1912–1945 w tzw. wieży Kopernika małego muzeum – E. Kurowski, *Dzieje Fromborka. Historia miasta do 1998 r.*, Frombork 2000, s. 63. Szerzej o aktywności Muzeum w latach 1948–2003 – T. Piaskowski, H. Szkop, *Zabytki Fromborka*, Frombork 2003, ss. 115–147.

⁵ T. Grygier, *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie (dziesięć lat pracy)*, KMW, 1958, nr 3, ss. 271–288; J. Judziński, *Tadeusz Grygier (1916–2000)*, KMW, 2000, nr 4, ss. 677–683. Zob. M. Koter, *Archiwum Państwowe w Olsztynie w latach 1945–2005*, w: *Archiwa ziem zachodnich i północnych Polski (1945–2005). Tradycja i współczesne wyzwania*, pod red. K. Kozłowskiego, Warszawa–Szczecin 2007, ss. 123–131.

⁶ J. Wojtkowski, *Warmińskie Archiwa Diecezjalne*, Warmińskie Wiadomości Diecezjalne (dalej: WWD), 1948, nr 4, ss. 38–44.

⁷ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”. Zarys dziejów*, Olsztyn 1995, s. 105 i n.

⁸ J. Jasiński, *Olsztyńskie środowisko historyczne w latach 1945–1977*, ss. 94–96.

⁹ Szeroko o powojennej prasie olsztyńskiej zob. B. Łukaszewicz, *Prasa Olsztyna w drugiej połowie XX stulecia*, w: *Olsztyn 1945–2005: Kultura i nauka*, red. S. Achremczyk, W. Ogrodzkiński, Olsztyn 2006, ss. 546–577.

¹⁰ W. Wrzesiński, *Olsztyńskie regionalne badania historyczne (1945–1997)*, KMW, 1998, nr 1, s. 77; M. Biskup, *Kontakty i więzi historyków Torunia z Olsztynem 1945–1999*, KMW, 2000, nr. 1, ss. 63–70.

nie Społeczno-Kulturalne „Pojezierze”, a następnie w jego ramach Fundacja Naukowa im. Wojciecha Kętrzyńskiego, przekształcona w 1961 r. w Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, który miał się zająć organizowaniem i koordynacją badań nad przeszłością regionu.

Skupieni wokół Stacji Naukowej PTH i Wojewódzkiego Archiwum Państwowego historycy Władysław Ogrodziński oraz Tadeusz Grygier wspólnie z Emilią Sukertową-Biedrawiną podjęli natomiast starania o utworzenie naukowego czasopisma, nawiązującego do tradycji „Komunikatów” z lat czterdziestych. Już we wrześniu 1957 r. ukazał się pierwszy numer „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”, które ogłaszały wyniki badań miejscowych historyków oraz informowały o osiągnięciach innych ośrodków naukowych. W następnym roku na rynku wydawniczym pojawił się także drugi periodyk – „Rocznik Olsztyński”, który miał być organem Muzeum Mazurskiego, cieszącego się coraz większym prestiżem w miejscowym środowisku naukowym. Niebawem jednak doszło do załamania się koncepcji regularnego funkcjonowania czasopisma, które w latach 1962–1972 (t. 4–10) wydawane było również pod szyldem Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Wprawdzie w 1975 r. wróciło ono pod skrzydła Muzeum (zwanego już wówczas Muzeum Warmii i Mazur), jednak z powodu kłopotów wydawniczych ostatni numer ukazał się w 1997 r. (t. 17)¹¹. Mimo wyraźnej konkurencji obu periodyków, w ich zespołach redakcyjnych zasiadały te same osoby (Janusz Jasiński, Władysław Ogrodziński, Jerzy Sikorski), a na ich łamach publikowali ci sami autorzy. Do dobrych obyczajów należało również wzajemne omawianie zawartości niektórych tomów oraz pisanie recenzji. Obie redakcje mieściły się również w sąsiednich pomieszczeniach Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, który od 1961 r. dysponował księgozbiorem Stacji Naukowej PTH i niebawem wyrósł na centrum ruchu naukowego w Olsztynie. Po wyodrębnieniu OBN ze Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze” w 1963 r. Ośrodek otrzymał w 1968 r. status samodzielnego Towarzystwa Naukowego i w roku następnym przejął na siebie obowiązek współfinansowania „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”¹².

W zamierzeniach redakcji „Komunikatów” czasopismo miało stanowić organ lokalny służący w pierwszej kolejności miejscowym historykom zajmujących się przeszłością północno-wschodnich terenów Polski. W praktyce jednak z powodu słabości miejscowego środowiska naukowego periodyk chętnie udostępniał swoje łamy autorom z innych ośrodków, a głównie z Torunia¹³. Od początku „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” wykazywały się większą operatywnością i regularnością niż „Rocznik Olsztyński”, a sprzyjały temu stabilność składu Komitetu Redakcyjnego oraz finansowe wsparcie władz. W rezultacie czasopismo przekształciło się z czasem w periodyk ponadregionalny i aż do powstania Ośrodka Badań Naukowych uchodziło za nieformalnego organizatora życia naukowego w Olsztynie. Słusznie też Marian Biskup podkreślał, że trudno wyobrazić sobie proces kształtowania się olsztyńskiego środowiska historycznego bez obecności „Komunikatów”¹⁴.

Chwalony początkowo za staranną edycję i konsolidację miejscowego środowiska „Rocznik Olsztyński” często zmieniał redaktorów i ukazywał się nieregularnie¹⁵. W istocie służył też potrzebom miejscowych archeologów i historyków sztuki oraz zapraszanych do współpracy autorytetów

¹¹ Szeroko na temat historii periodyku zob. J. Sikorski, „Rocznik Olsztyński” (1958–1997), KMW, 2007, nr 3, ss. 295–315.

¹² Obszernie o roli OBN w środowisku olsztyńskim zob. J. Sikorski, *Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego i jego rola w olsztyńskim środowisku humanistycznym*, Olsztyn 1986; zob. też S. Achremczyk, *Ośrodek Badań Naukowych*, Acta Cassubiana, ss. 174–178.

¹³ T. Borawska, *Średniowiecze i początki czasów nowożytnych (X wiek–połowa XVI wieku) na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”*, KMW, 2007, nr 3, s. 367.

¹⁴ M. Biskup, *Dwadzieścia lat „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”*, KMW, 1977, nr 3–4, s. 296. Zob. W. Wrześniński, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” – 50 lat olsztyńskiego kwartalnika historycznego, KMW, 2007, nr 3, ss. 287–293.

¹⁵ T. Swat, *Dziesięć tomów „Rocznika Olsztyńskiego*, KMW, 1972, nr 1, ss. 189–199.

głównie ze środowiska warszawskiego¹⁶. Nie dziwi zatem, że na jego łamach ukazało się niewiele prac poświęconych Mikołajowi Kopernikowi. Obok sprawozdań z badań archeologicznych na Wzgórzu Katedralnym we Fromborku znajdujemy tu dwa teksty źródłowe (testament Maurycego Ferbera oraz *articuli iurati* Fabiana Luzjańskiego), a także pojedyncze artykuły poświęcone astronomicznym zabytkom Olsztyna i sztuce gotyckiej na Warmii.

Historyczny profil „Komunikatów” obliwował je wręcz do podejmowania tematyki kopernikańskiej i już w 1959 r. pojawiły się pierwsze artykuły i recenzje poświęcone tej postaci. Co więcej, w 1965 r. w związku z przygotowaniem do pięćsetnej rocznicy urodzin astronoma, wprowadzono osobny dział „Copernicana”, w którym aż do roku 1973 zaprezentowano wiele wartościowych artykułów, polemik i tekstów źródłowych, a także omówiono szereg prac poświęconych nie tylko życiu czy działalności publicznej i naukowej Kopernika, ale i przeszłości politycznej, prawnej, gospodarczej oraz kulturalnej dzielnicy pruskiej, w szczególności zaś biskupiej Warmii¹⁷. Redakcja „Komunikatów” chętnie publikowała różnego rodzaju zestawienia bibliograficzne, które ułatwiały czytelnikom dotarcie do poszukiwanych tematów i autorów¹⁸. Poznawaniu dorobku „kopernikańskiego” służyły nie tylko recenzje ważniejszych monografii, ale nawet teksty nekrologów niektórych historyków. Wystarczy przytoczyć tu choćby informację Janusza Jasińskiego, iż znany badacz przeszłości Prus, członek Rady Naukowej Stacji Naukowej PTH i profesor KUL, Andrzej Wojtkowski (1891–1975) pozostawił w rękopisie obszerną pracę (liczącą 413 stron) na temat stanowiska Niemców w sprawie narodowości Kopernika od wieku XVI do lat siedemdziesiątych XX w.¹⁹ Andrzej Wojtkowski nie zdążył również opublikować odnalezionego przez siebie tekstu osiemnastowiecznego dramatu przedstawiającego pobyt Jana Dantyszka (1485–1548), ówczesnego posła króla polskiego na dworze cesarza Karola V w 1525 r.²⁰ Czytelników „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” interesowały również informacje o przygotowaniach różnych instytucji naukowych w Polsce do jubileuszu pięćsetlecia urodzin autora *De revolutionibus*. Trzeba wyraźnie zaznaczyć, że to właśnie rok 1973 był ważną cezurą dla kopernikanistów i kopernikologów, jak i popularyzatorów imienia astronoma. Potem zainteresowanie fromborskim uczonym zmalało i od-tąd już tylko sporadycznie drukowano artykuły bądź recenzje poświęcone tematyce kopernikańskiej.

Pewnego rodzaju uzupełnienie problematyki kopernikańskiej prezentowanej na łamach „Komunikatów” miały stanowić wydawane od 1965 r. z inicjatywy Muzeum Mikołaja Kopernika we Fromborku (a później we współpracy z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Olsztynie) przez „Pojezierze”, „Komentarze Fromborskie”. Zgodnie z założeniami Komitetu Redakcyjnego nowy periodyk miał popularyzować nie tylko związki Kopernika z Fromborkiem, ale również

¹⁶ J. Sikorski, „*Rocznik Olsztyński*”, passim.

¹⁷ T. Borawska, *Średniowiecze i początki czasów nowożytnych*, ss. 364–367.

¹⁸ Najstarsze bibliografie zostały opracowane przez Stanisława Flisa: *Bibliografia „Komunikatów” Instytutu Mazurskiego w Olsztynie za lata 1946–1950*, KMW, 1959, nr 4, ss. 495–514; idem, *Bibliografia „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” za lata 1957–1961*, KMW, 1962, nr 1, ss. 298–315; idem, *Bibliografia „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” za lata 1962–1967*, KMW, 1968, nr 2, ss. 357–381. Zastąpione one zostały później przez bibliografie pióra Jerzego Minakowskiego. Pierwsza z nich opublikowana została w osobnym tomiku (*Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Bibliografia zawartości za lata 1957–1977*, Olsztyn 1979). Zob. też: J. Minakowski, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Bibliografia zawartości za lata 1957–1992*, KMW, 1993, nr 2, ss. 243–368; idem, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Bibliografia za lata 1993–2003*, KMW, 2001, nr 2, ss. 307–352; J. Minakowski, przy współpracy M. M. Hryniewicz, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Bibliografia zawartości za lata 1957–2006*, Olsztyn 2007. Zob. też bibliografie tematyczne, np. J. Boehm, *Bibliografia utworów muzycznych o tematyce kopernikowskiej skomponowanych do 1974 roku*, KMW, 1975, nr 2, ss. 245–255.

¹⁹ J. Jasiński, *Profesor Andrzej Wojtkowski – przyjaciel Warmii i Mazur (1891–1975)*, KMW, 1975, nr 4, ss. 551–556.

²⁰ J. Starnawski, *Dantiscana. Osiemnastowieczny dramat o Janie Dantyszku. Rewelacyjne odkrycie Andrzeja Wojtkowskiego*, KMW, 1977, nr 2, ss. 177–196.

analizować wpływ teorii heliocentrycznej na inne dziedziny nauki europejskiej. Jednak w praktyce opublikowano zaledwie pięć zeszytów (ostatni z nich ukazał się w 1973 r.), a wśród autorów znajdujemy historyków i konserwatorów z Olsztyna oraz Fromborka, a także badaczy z Krakowa, Torunia i Warszawy. Przede wszystkim zaprezentowane zostały wyniki badań archeologicznych i prac konserwatorskich na Wzgórzu Katedralnym prowadzonych po wojnie w poszukiwaniu śladów obserwatorium Kopernika, jak również związki tego astronoma z kanonikiem warmińskim Tiedemannem Giese (1480–1550), wittenberskim matematykiem Jerzym Joachimem Retykiem (1514–1574) oraz polskim kartografem Bernardem Wapowskim (zm. 1535)²¹.

Przemiany październikowe w Polsce wpłynęły również na ożywienie aktywności naukowej Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum”. W 1957 r. do Archiwum Diecezjalnego powróciło ze Związku Radzieckiego wiele cennych zespołów aktowych biskupów i kapituły warmińskiej, które zainteresowały także badaczy świeckich²². Niemal od początku niektórzy wykładowcy Seminarium współpracowali ze środowiskiem Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. Kilku z nich (bp Jan Obląk oraz księża Marian Borzyszkowski i Alojzy Szorc) było także członkami OBN i później ogłaszało swoje prace na łamach „Komunikatów” czy też w ramach publikacji OBN. W 1962 r. zespół profesorów Seminarium Duchownego podjął decyzję o przygotowaniu własnego czasopisma naukowego o profilu historyczno-teologicznym pt. „Studia Warmińskie”, które nawiązywały do tradycji wychodzącego od 1857 r. w Braniewie (a od 1956 r. w Münster) periodyku pt. „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”²³. „Studia Warmińskie” miały służyć kadrze naukowo-dydaktycznej „Hosianum”, ale drukowali tam swoje prace również historycy i teolodzy spoza Olsztyna. Uplýnęły jednak trzy lata zanim pojawił się pierwszy tom rocznika (za rok 1964) zredagowany przez bp Jana Obląka oraz księży Tadeusza Pawluka i Juliana Wojtkowskiego. Ukazujące się na ogół regularnie i sprawnie redagowane przez Alojzego Szorca (1977–1988) oraz Mariana Borzyszkowskiego (1989–1992), a od 1993 r. przez Jana Guzowskiego czasopismo utrzymało się na rynku aż do dzisiaj (ogółem wydano 43 tomy, ostatni w 2006 r.). Na jego łamach dominowała szeroko rozumiana problematyka teologiczna, historyczna i prawna, która wzbudziła od razu zainteresowanie wielu badaczy Kościoła w kraju i za granicą, głównie w Niemczech²⁴.

Redakcja doceniała także wkład autora *De revolutionibus* w tradycję naukową Warmii, a schematyczny wizerunek astronoma ozdabiał okładkę czasopisma w latach 1972–1995 (t. 9–32). Od początku też na kartach periodyku pojawiały się omówienia i recenzje postępujących badań kopernikańskich. Zbliżająca się pięćsetna rocznica urodzin fromborskiego uczonego zaowocowała wydaniem w 1972 r. dziesiątego tomu „Studiów Warmińskich” poświęconego w całości autorowi *De revolutionibus* (łącznie 19 artykułów i jedna recenzja). Dominowały w nich prace dotyczące

²¹ Wszystkie zeszyty doczekały się omówienia S. Flisa, (*Copernicana w „Komentarzach Fromborskich”*, RO, 1975, t. 11, ss. 308–310) oraz K. Wróblewskiej, (*„Komentarze Fromborskie z. 1–5”*, RO, 1981, t. 12/13, s. 379). Zob. też recenzję pierwszego zeszytu „Komentarzy” pióra M. Borzyszkowskiego pt. *Mikołaj Kopernik i Frombork*, *Studia Warmińskie* (dalej: SW), 1968, t. 5, ss. 591–592.

²² A. Kopiczko, *Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie*, w: *Archiwa ziem zachodnich i północnych Polski*, ss. 147–153.

²³ G. Jasiński, *Czasopiśmiennictwo historyczne Warmii i Mazur od drugiej połowy XIX wieku po czasy współczesne (do 1998 roku)*, ZH, 1998, t. 63, z. 2, ss. 120–122.

²⁴ Aż do 1990 r. (t. 27) „Studia Warmińskie” ukazywały się nakładem Warmińskiego Wydawnictwa Diecezjalnego, a następnie Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” – J. Jasiński, *Czasopiśmiennictwo historyczne Warmii i Mazur*, s. 320; J. Chłosta, *Ruch wydawniczy w Olsztynie*, w: *Olsztyn 1945–2005. Kultura i Nauka*, ss. 584–587. Szeroko o „Studiach Warmińskich” zob. A. Kopiczko, *Historia regionalna na łamach „Studiów Warmińskich” w latach 1964–2003*, KMW, 2007, nr 2, ss. 317–352.

metafizycznych, astronomicznych i kosmologicznych aspektów teorii heliocentrycznej oraz jej recepcji w polskich szkołach katolickich. Nie zabrakło jednak rozważań na temat aktywności publicznej fromborskiego kanonika na Warmii i jego kultu w czasach nowożytnych. Wśród autorów spotykamy najczęściej kopernikanistów z Krakowa, ale środowisko olsztyńskiego seminarium z powodzeniem reprezentowali dwaj biskupi: Jan Obląk i Julian Wojtkowski oraz księży Marian Borzyszkowski i Tadeusz Pawluk²⁵. Pewnego rodzaju dopełnieniem omawianej publikacji był tom jedenasty (za rok 1974) „Studiów Warmińskich”, w którym zamieszczono aż sześć artykułów poświęconych kościelnym obchodom rocznicy kopernikańskiej oraz stosunkowi Kościoła do teorii heliocentrycznej. Później już tylko sporadycznie pojawiały się przyczynki na temat warmińskiego środowiska naukowego oraz kultu autora *De revolutionibus* we Fromborku. Mimo to właśnie „Studia Warmińskie”, zaraz po „Komunikatach”, zasłużyły się najbardziej w propagowaniu imienia Kopernika nie tylko w środowisku olsztyńskim, ale również za granicą, szczególnie w niemieckich kręgach katolickich.

Niewielkie objętościowo artykuły popularyzujące wiedzę o Koperniku i jego czasach pojawiały się też na kartach dwumiesięcznika „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, poniekąd nawiązującego swoim profilem do tradycji niemieckiego „Pastoralblatt für die Diözese Ermland” z lat 1869–1929²⁶.

Pamięć o autorze *De revolutionibus* uświetniła również redakcja „Zeszytów Naukowych Akademii Rolniczo-Technicznej” w Olsztynie, która w 1973 r. wydała specjalny numer (116) zawierający referaty pracowników wygłoszone na popularnonaukowej sesji szkoły.

Jubileusz kopernikański z 1973 r. zmobilizował także Ośrodek Badań Naukowych, który wspólnie ze Stacją Naukową PTH organizował naukowe sesje, wystawy okolicznościowe, autorskie spotkania oraz podejmował inicjatywy wydawnicze. Na uwagę zasługuje np. ogłoszona w 1973 r. obszerna książka pt. *Kopernik na Warmii. Życie i działalność publiczna. Działalność naukowa. Środowisko. Kalendarium*. Zawierała ona 20 artykułów drukowanych już wcześniej (głównie na łamach „Komunikatów” lub „Rocznika Olsztyńskiego” oraz „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”), ale także nieznanne dotąd prace badaczy z Olsztyna oraz znawców Kopernika z Gdańska, Lublina, Torunia, Warszawy i Wrocławia²⁷. Środowisku historycznemu w Olsztynie zależało bardzo na współpracy z renomowanymi centrami naukowymi w Polsce, a ich przedstawiciele zasiadali również w Radzie Naukowej OBN, jak i Komitetach Redakcyjnych czasopism naukowych. Wielu z nich publikowało także w Olsztynie swoje monografie, teksty źródłowe czy materiały biograficzne poświęcone *stricto* działalności administracyjnej Kopernika i jego otoczenia albo też specyfice historyczno-ustrojowej Warmii oraz odrębnościom dzielnicy pruskiej w epoce nowożytnej.

Wydaje się jednak, że szerszy zasięg i wpływ na kształtowanie potocznej wiedzy o fromborskim astronomie miał wychodzący od 1956 r. w Olsztynie miesięcznik kulturalny „Warmia i Mazury”, który w 1959 r. stał się organem wydawniczym Stowarzyszenia „Pojezierze”. Otwierał on bowiem swoje łamy nie tylko miejscowym dziennikarzom i artystom, ale również popularnym w środowisku olsztyńskim kopernikologom na czele z Jerzym Sikorskim oraz Stanisławem Flisem. Na kartach periodyku ukazywały się także recenzje budzących zainteresowanie nieprofesjonalnych historyków ciekawszych monografii kopernikańskich.

²⁵ Obszerne omówienie tomu dziewiątego „Studiów” – A. Wojtkowski, „Studia Warmińskie” poświęcone Kopernikowi, KMW, 1973, nr 4, ss. 511–525.

²⁶ J. Jasiński, *Historiografia warmińska w XIX wieku (1815–1918)*, w: *Dzieje historiografii Prus Wschodnich i Zachodnich do 1920 roku. Kierunki, ośrodki, najwybitniejsi przedstawiciele*, pod red. J. Serczyka i A. Tomczaka, Toruń 1989, ss. 63–72 oraz Aneks.

²⁷ Książka ta doczekała się kilku pozytywnych recenzji, np. A. Wojtkowskiego (KMW, 1973, nr 4, ss. 511–525), W. Ogrodzińskiego – RO, 1975, t. 11, ss. 305–307 oraz W. Thimma – *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands* (dalej: ZGAE), 1974, t. 37, ss. 121–123.

Trzeba skonstatować, że generalnie po roku 1973 w Olsztynie, podobnie zresztą jak i w całej Polsce, obserwujemy spadek zainteresowania postacią Kopernika. Nie zmieniła tego przypadająca na początek lat dziewięćdziesiątych transformacja ustrojowa i gospodarcza w Polsce, która zbiegła się ze zmianą pokoleniową w naukach historycznych. Młodzi badacze przeszłości ziem północno-wschodnich III Rzeczypospolitej skierowali swoje zainteresowania bardziej na problemy państwa i zakonu krzyżackiego w Prusach bądź funkcjonowania PRL. Z powodu trudności finansowych likwidacji uległa Stacja Naukowa PTH (1982), a jej pracownicy przeszli do Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, który odtąd wydawał samodzielnie „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”. Od 1984 r. OBN miał własną poligrafię, chociaż chętnie współpracował z Wydawnictwem „Pojezierze” aż do jego likwidacji w 1992 r. Po przekształceniu się OBN w 1991 r. w placówkę państwową, finansowaną obecnie przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, to właśnie Ośrodek i Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego przejęły na siebie obowiązek organizowania i prowadzenia badań nad przeszłością Polski północno-wschodniej²⁸.

Dzięki jednak wyraźnej aktywizacji grup naukowych w całym województwie warmińsko-mazurskim powstawały jak grzyby po deszczu nowe periodyki, które miały służyć popularyzacji wiedzy historycznej w regionie²⁹. Niewiele z nich poruszało jednak tematykę kopernikańską. Nawet wydawane od 1992 r. z inicjatywy nowo założonej we Fromborku Fundacji im. Kopernika, która miała kultywować pamięć o swoim patronie, „Folia Fromborensia” nie poświęciły mu zbyt wiele miejsca. Żgodnie z zapowiedzią redakcji periodyk ten miał ukazywać się dwa razy w roku i służyć kopernikologom, astronomom, badaczom kultury umysłowej oraz historykom sztuki. Jednak w numerze pierwszym znajdujemy zaledwie syntetyczne rozważania Andrzeja Rzempolucha na temat architektury zamków warmińskich w świetle najnowszych badań (ss. 7–23). Planowany natomiast na rok następny drugi numer pisma miał zawierać teksty referatów wygłoszonych na kopernikańskiej sesji naukowej w Olsztynie i we Fromborku w dniach 20–22 maja 1993 r., ale z braku funduszy odstąpiono od tego zamiaru. Kolejny tom „Folia Fromborensia” ukazał się dopiero po kilkuletniej przerwie w 1999 r., a następny w 2000 r., ale i tu znajdujemy zaledwie uwagi Iwozny Kluk na temat epitafium zmarłego w 1426 r. kanonika warmińskiego Bartłomieja Boreszowa³⁰. Do historii sztuki z czasów Kopernika nawiązywały sporadycznie wychodzące nieregularnie w latach 1992, 1998–2000 „Zeszyty Muzeum Warmii i Mazur” (t. 1–5) prezentujące wyniki badań pracowników muzeum³¹. Nie interesowały się natomiast w ogóle autorem *De revolutionibus* powstałe po 1989 r. periodyki innych olsztyńskich uczelni, jak choćby Wyższej Szkoły Pedagogicznej („Prace Historyczne”, 1997–1998)³² ani też zorganizowanego w 1999 r. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego („Echa Przeszłości”)³³. Z inicjatywy Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysz-

²⁸ Szeroko o roli OBN w środowisku olsztyńskim: J. Sikorski, *Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego i jego rola*, passim; S. Achremczyk, *Ośrodek Badań Naukowych*, Acta Cassubiana, ss. 169–191. Szczegółowo o wydawnictwach „Pojezierze” i OBN zob. J. Chłosta, *Ruch wydawniczy w Olsztynie*, ss. 588–608. Zob. też *Katalog wydawnictw OBN 1963–2003*, oprac. P. Grabowski, Olsztyn 2005.

²⁹ G. Jasiński, *Czasopiśmiennictwo historyczne Warmii i Mazur*, ss. 138–143; J. Chłosta, *Przeszłość Warmii i Mazur na łamach naukowych czasopism regionalnych powstałych po 1989 roku*, KMW, 2007, nr 3, ss. 417–454; G. Jasiński, *Badania regionalne na Warmii i Mazurach*, ss. 132–133.

³⁰ J. Chłosta, *Przeszłość Warmii i Mazur*, s. 421.

³¹ Zob. M. Okulicz, *Późnogotycka kapa liturgiczna*, Zeszyty Muzeum Warmii i Mazur, 1998, t. 2, ss. 29–39.

³² Jedynie prorektor WSP z lat 1971–1981, Stanisław Szostakowski (1929–1994) opublikował w Warszawie w 1971 r. (wyd. II, 1987) przeznaczoną dla uczniów książeczkę *O Mikołaju Koperniku*. Zob. N. Kasperek, *Profesor Stanisław Szostakowski (1929–1994)*, KMW, 1994, nr 4, ss. 481–482.

³³ J. Chłosta, *Przeszłość Warmii i Mazur*, passim; W. Wrzeziński, *Humanistyka olsztyńska dawniej i dziś*, KMW, 2002, nr 1, ss. 10–11; S. Kalebka, *Badania historyczne w ośrodku olsztyńskim – stan i postulaty*, KMW, 2002, nr 1, ss. 13–17.

torą w Pułtusk w 1999 r. powstał we Fromborku Bałtycki Ośrodek Badawczy, którego celem było badanie historycznych kontaktów Mazowsza i Warmii oraz rozwijanie współpracy z instytucjami naukowymi i edukacyjnymi w rejonie Bałtyku. Najbardziej spektakularnym przedsięwzięciem badacza tej uczelni z Międzywydziałowego Instytutu Antropologii i Archeologii stało się podjęcie w 2004 r. poszukiwań grobu Mikołaja Kopernika³⁴.

Wymienione wyżej inicjatywy wydawnicze z lat dziewięćdziesiątych były dowodem wyraźnej aktywizacji środowisk naukowych, jednak nie miały one wpływu na wzrost zainteresowań postacią Kopernika. W rzeczywistości jedynym liczącym się czasopismem naukowym, zajmującym się tą problematyką, pozostają wciąż „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, które w zasadzie poza „Zapiskami Historycznymi” nie miały innego konkurenta na terenach Polski północno-wschodniej³⁵. Dodajmy jednak, że dla badacza przeszłości Warmii z czasów Kopernika równie ważnym źródłem wiadomości nadal jest periodyk działającego w Niemczech Warmińskiego Towarzystwa Historycznego (Historischer Verein für Ermland) – „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, który od końca lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku regularnie informuje swoich czytelników o dorobku polskich kopernikologów.

Autorzy i problematyka

Nie wchodząc w charakter i wartość publikacji poświęconych Mikołajowi Kopernikowi, zaznaczyć jednak trzeba, że do grona najlepszych znawców fromborskiego astronoma w środowisku olsztyńskim należy Jerzy Sikorski, absolwent UMK w Toruniu. Swoje zainteresowania zawdzięczał głównie prof. Karolowi Górskiemu, na seminarium którego napisał w 1960 r. pracę magisterską, a w 1976 r. rozprawę doktorską *Stosunki Warmii z Koroną Polską w latach 1440–1494*³⁶. Jako wieloletni członek redakcji „Komunikatów”, „Rocznika Olsztyńskiego” i „Komentarzy Fromborskich” oraz dyrektor OBN (1970–1983), Muzeum Warmii i Mazur (1983–1987) Jerzy Sikorski należał do animatorów i realizatorów wielu regionalnych przedsięwzięć. Opublikował co najmniej 40 prac, w tym kilka książek i cennych artykułów oraz przyczynków, jak i wiele recenzji. Uczniem Karola Górskiego jest również znakomity kopernikolog toruński Marian Biskup, wieloletni prezes TNT i redaktor „Zapisek Historycznych”, który od początku przewodniczył Radzie Naukowej Stacji PTH i był członkiem Rady Naukowej OBN (od 1968 r.), wchodził także w skład Komitetu Redakcyjnego „Komunikatów”. Zaangażował się on mocno w plany środowiska olsztyńskiego uświetnienia pięćsetnej rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika i w 1970 r. opublikował w Ośrodku Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego *Mikołaja Kopernika lokacje łąnów opuszczonych (Locationes mansorum desertorum)*, z lat 1516–1521, ocenione pozytywnie na kartach „Komunikatów” oraz „Studiów Warmińskich”³⁷. (Drugie i poprawione wydanie tego źródła ukazało się już nakładem „Pojezierza”)³⁸. W Olsztynie Marian Biskup ogłosił także 12 mniejszych prac, w tym dziesięć na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” oraz po jednej w „Roczniku Olsztyń-

³⁴ *Poszukiwanie grobu Mikołaja Kopernika*, (Castris Dominae Nostrae Litterae Annales, vol. II), pod red. J. Gąssowskiego, Bałtycki Ośrodek Badawczy we Fromborku, Pułtusk 2005.

³⁵ T. Borawska, *Średniowiecze i początki czasów nowożytnych*, s. 372.

³⁶ Praca ta opublikowana została pod zmienionym tytułem: *Monarchia polska i Warmia u schyłku XV wieku. Zagadnienia prawno-ustrojowe* wspólnie przez OBN i „Pojezierze”, Olsztyn 1978.

³⁷ S. Rospond (rec.), KMW, 1971, nr 2/3, ss. 363–365; J. Wojtkowski, M. Borzyszkowski, *Mikołaja Kopernika „Lokacje łąnów opuszczonych”, dokument o jego działalności administracyjno-gospodarczej*, SW, 1972, t. 9, ss. 535–538.

³⁸ Kopernik Mikołaj, *Lokacje łąnów opuszczonych*, Olsztyn 1983. Łaciński tekst *Locationes* zamieszczony został przez M. Biskupa również w: *Mikołaj Kopernik. Pisma pomniejsze*, Warszawa 2007, ss. 68–80.

skim” i we wspomnianej wyżej zbiorowej publikacji pt. *Kopernik na Warmii*. Gros z nich prezentowało odnalezione przez autora, dotąd nieznanne teksty źródłowe związane z kręgiem Kopernika. Nie odnotowano natomiast w Olsztynie, przyjętych życzliwie przez specjalistów, *Regestów Copernicana* z 1973 r.³⁹ Redakcja „Komunikatów” doceniała jednak dorobek uczonego toruńskiego oraz jego udział w kształtowaniu olsztyńskiego środowiska naukowego i zamieściła sprawozdanie z uroczystości jubileuszowych Profesora w 1983 r. w Toruniu, a w 2005 r. recenzję z książki jubileuszowej *Opera minora. Studia z dziejów zakonu krzyżackiego, Prus, Polski i krajów nadbałtyckich*, (Toruń 2002), zawierającą także wykaz publikacji Mariana Biskupa z lat 1949–2002⁴⁰.

Rzadziej natomiast drukował w Olsztynie znakomity badacz przeszłości Prus Karol Górski (1903–1988), który w latach 1968–1976 był również członkiem Rady Naukowej OBN. Wykształcił on wielu znawców Kopernika i jego epoki i sam chętnie ogłaszał prace poświęcone fromborskiemu kanonikowi, jednak na łamach olsztyńskich czasopism zamieścił zaledwie cztery artykuły. Do dzisiaj jednak historycy sięgają do jego ciekawych spostrzeżeń i przemyśleń na temat odrębności politycznej i społeczno-gospodarczej Warmii, jak i środowiska Kopernika⁴¹. Nie doczekał się jednak Karol Górski nekrologu na łamach olsztyńskich czasopism. Zainteresowanie „Komunikatów” wzbudziły natomiast obchodzone w Toruniu sesje naukowe zorganizowane w 1998 r. w dieśiątą rocznicę śmierci Profesora oraz w jego setną rocznicę urodzin w 2003 r.⁴²

W środowisku duchowieństwa olsztyńskiego do najbardziej zasłużonych znawców Kopernika należeli Marian Borzyszkowski (1936–2001) oraz bp Jan Obląk (1913–1988). Pierwszy z nich od 1962 r. był wykładowcą Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” i od początku członkiem redakcji „Studiów Warmińskich”, a w latach 1970–1975 ich sekretarzem. Przez wiele lat pełnił również funkcję dyrektora Biblioteki Warmińskiego Seminarium Duchownego „Hosianum” (1975–1997) oraz Archiwum Diecezji Warmińskiej (1983–2001). W Olsztynie M. Borzyszkowski opublikował 18 prac (w tym jedenaście artykułów) i zrecenzował wiele monografii poświęconych fromborskiemu astronomowi. Najchętniej wybierał prace pozwalające lepiej poznać wpływ środowiska krakowskiego i włoskiego na formację intelektualną Kopernika, nie stronił też od prezentowania najnowszych wydawnictw źródłowych. Nie były to zdawkowe omówienia, lecz głębokie przemyślenia na temat czytanych lektur. Nie szczędził im często krytycznych uwag i w 1966 r. narzekał jeszcze na mały postęp w dotychczasowych badaniach nad Kopernikiem⁴³. W swoich publikacjach wskazywał na pozytywny stosunek Kościoła do *De revolutionibus* aż do początku XVII w., bronił też religijności Kopernika i jego konfratrów, naznaczonej mocno poglądami Erazma z Rotterdamu⁴⁴.

Rzadziej o Koperniku na łamach „Studiów Warmińskich” pisał natomiast bp Jan Obląk, który chętnie drukował także w „Komunikatach” oraz „Roczniku Olsztyńskim”. Ten długoletni dyrektor Biblioteki Seminarium Duchownego i kustosz Archiwum Diecezjalnego należał od 1955 r. do

³⁹ Wykaz wszystkich recenzji zob. *Bibliografia kopernikowska*, III: 1972–2001, oprac. H. Baranowski przy współpracy J. Goławskiej, Toruń 2003, nr 5428, s. 50.

⁴⁰ J. Sikorski, *Jubileusz Profesora Mariana Biskupa*, KMW, 1983, nr 1, ss. 3–7; G. Świdorski (rec.), KMW, 2005, nr 1, ss. 103–105. Szerzej o zasługach M. Biskupa dla nauki zob. *Odnowienie doktoratów Profesorów Mariana Biskupa, Jerzego Kłoczowskiego i Andrzeja Tomczaka* (Homines et Historia), Toruń 2000, ss. 7–22.

⁴¹ *Bibliografia prac Karola Górskiego*, w: K. Górski, *Autobiografia naukowa*, Toruń 2003, (Homines et Historia), ss. 185–248. Zob. T. Borawska, *Karol Górski jako badacz kopernikański*, w: *Karol Górski – człowiek i uczony*, cz. II, pod red. M. Biskupa i J. Tandeckiego, Toruń 2004, ss. 19–48.

⁴² T. Borawska, *Karol Górski – człowiek i uczony. Sprawozdanie z sesji*, KMW, 1998, nr 3, ss. 505–507; H. Balicki, *W setną rocznicę urodzin prof. Karola Górskiego*, KMW, 2004, nr 1, ss. 121–122.

⁴³ M. Borzyszkowski, *O Koperniku*, SW, 1966, t. 3, s. 434.

⁴⁴ Bliżej o zainteresowaniach M. Borzyszkowskiego i jego zasługach dla polskiej nauki zob. M. Markowski, *Marian Borzyszkowski (31.08.1936–21.09.2001) in memoriam*, SW, 2002, t. 33, ss. 5–36.

olsztyńskiego Oddziału PTH, a w 1984 r. został jego honorowym członkiem. W swoim środowisku uchodził słusznie za inspiratora pracy naukowej także wśród studentów⁴⁵. Opracował również popularnonaukową monografię diecezji warmińskiej i historię katedry fromborskiej⁴⁶. W rękopiśmiennych zbiorach Archiwum Diecezji Warmińskiej biskup odnalazł sporządzony ręką Kopernika inwentarz zamku olsztyńskiego i ogłosił go w 1972 r. w „Studiach Warmińskich”⁴⁷. Tekst ten spotkał się z żywym zainteresowaniem historyków i archiwistów, którzy nie szczędzili publikacji słów zachwytu, ale również i krytyki⁴⁸. Jana Obląka szczególnie interesowały księgozbiory biskupa Krasickiego oraz kapituły warmińskiej i nalegał na udostępnienie drukiem inwentarzy bibliotecznych i archiwalnych⁴⁹. Zainicjował także prace nad przygotowaniem katalogu inkunabułów znajdujących się w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego. Jednym z realizatorów tego projektu został bp Julian Wojtkowski⁵⁰, który już wcześniej interesował się księgozbiorami kanoników warmińskich⁵¹. Temu autorowi zawdzięczamy również bliższe naświetlenie okoliczności starań prymasa Jana Łaskiego o zatwierdzenie przez Stolicę Apostolską układu piotrkowskiego z 1512 r. oraz próbę obrony niezależności Kościoła warmińskiego przez znajdujących się w Rzymie w 1513 r. kanoników fromborskich⁵². Julian Wojtkowski zajmował się także, podobnie jak i inni księża ze środowiska Warmińskiego Seminarium Duchownego, różnymi aspektami teologii fromborskiego astronoma oraz stosunkiem Stolicy Apostolskiej do teorii heliocentrycznej. Do znawców epoki Kopernika oraz problemów społeczno-gospodarczych i ustrojowych biskupstwa warmińskiego zaliczyć trzeba ks. Alojzego Szorca, niestrudzonego edytora źródeł do historii Warmii, w tym szczególnie cennej korespondencji Stanisława Hozjusza⁵³. Jest on również autorem obszernego studium prawnoustrojowego biskupstwa⁵⁴, jak i popularnonaukowych dziejów diecezji warmińskiej oraz mniejszych objętościowo prac dotyczących Kopernika i kapituły fromborskiej⁵⁵. Przeszłością biskupstwa warmińskiego zajmuje się także obecny dyrektor Archiwum Archidiecezji Warmińskiej ks. Andrzej Kopiczko, autor słowników biograficznych duchowieństwa warmińskiego w czasach nowożytnych⁵⁶.

⁴⁵ S. Achremczyk, *Biskup warmiński Jan Władysław Obląk 1913–1988*, KMW, 1991, nr 1–2, ss. 117–122; A. Kopiczko, *Jan Obląk (1913–1988, biskup warmiński w latach 1982–1988)*, w: *Poczet biskupów warmińskich*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2008, ss. 475–484.

⁴⁶ J. Obląk, *Historia diecezji warmińskiej*, Olsztyn 1959; idem, *Katedra we Fromborku*, Olsztyn 1965.

⁴⁷ J. Obląk, *Mikołaja Kopernika inwentarz dokumentów w skarbcu na zamku w Olsztynie roku Pańskiego 1520 oraz inne zapisy archiwalne*, SW, 1972, t. 9, ss. 7–85.

⁴⁸ P. Bańkowski, *Rewelacyjne odkrycie: Mikołaj Kopernik, „Felix notarius”, u kolebki dziejów polskich archeion*, Archeion, 1974, t. 60, ss. 61–80; T. Grygier, ibidem, ss. 348–353; J. Wojtkowski, „*Studia Warmińskie*” poświęcone Kopernikowi, KMW, 1973, nr 4, ss. 511–515; W. Thimm, ZGAE, 1974, Bd. 37, ss. 193–197. Opracowany na nowo i poprawiony przez Mariana Biskupa i Leszka Zygnera tekst inwentarza Kopernika umieszczono także w: *Mikołaj Kopernik. Pisma pomniejsze*, ss. 86–98.

⁴⁹ J. Obląk, *Sprawa inwentarza biskupstwa warmińskiego po przejściu Ignacego Krasickiego do Gniezna*, SW, 1967, t. 4, ss. 5–33.

⁵⁰ *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Metropolii Warmińskiej „Hosianum” w Olsztynie*, oprac. J. Obląk, Z. Jaroszewicz, J. Wojtkowski, Olsztyn 2007.

⁵¹ J. Wojtkowski, *Kustosz warmiński – Tomasz Werner (†1498) i jego księgozbiór*, KMW, 1961, nr 3, ss. 355–375.

⁵² J. Wojtkowski, *Sprawy warmińskie i krzyżackie we wrocławskim egzemplarzu piętnastowiecznego wydania listów kardynałskich Eneasza Sylwiusza Piccolominięgo*, SW, 1967, t. 4, ss. 527–552.

⁵³ Wydrukowano je w formie osobnych tomów (t. 13 i 16) „Studiów Warmińskich” w roku 1976 i 1978.

⁵⁴ A. Szorc, *Dominium warmińskie 1243–1772. Przywilej i prawo chełmińskie na tle ustroju Warmii*, Olsztyn 1990.

⁵⁵ A. Szorc, *Dzieje diecezji warmińskiej (1243–1991)*, Olsztyn 1991; idem, *Dzieje Warmii 1454–1660. Stan badań i postulaty badawcze*, Olsztyn 1999; idem, *Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński*, Olsztyn 1973(1974); idem, *Protokoły posiedzeń kapituły warmińskiej z czasów Mikołaja Kopernika*, w: *Poszukiwanie grobu Mikołaja Kopernika*, ss. 179–197.

⁵⁶ A. Kopiczko, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*, Olsztyn 1993; idem, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821*, cz. 1–2, Olsztyn 2000. A. Kopiczko jest również autorem wielu haseł w *Słowniku biograficznym kapituły warmińskiej* (Olsztyn 1996) oraz *Słowniku biograficznym kapituły kolegiackiej w Dobrym Mieście* (Olsztyn 1999).

Wśród innych olsztyńskich znawców Kopernika i jego epoki wymienić należy także Stanisława Flisa (1902–1976), autora pierwszej po wojnie publikacji o medycznej aktywności fromborskiego astronoma⁵⁷. Ten popularny w regionie lekarz i historyk medycyny w latach 1959–1975 uczestniczył również w pracach redakcyjnych „Komunikatów”, na łamach których analizował wartość odnalezionego przez siebie w 1969 r. medycznego „klocka” Kopernika oraz przyczyny jego śmierci⁵⁸. Na uwagę zasługują też prowadzone od lat sześćdziesiątych XX w. przez Halinę Keferstein badania dziejów księgozbiorów warmińskich oraz prace Kamili Wróblewskiej dotyczące sztuki gotyckiej na Warmii. Obie autorki były długoletnimi pracownicami Muzeum w Olsztynie, wchodziły również w skład Komitetu Redakcyjnego „Rocznika Olsztyńskiego” (do roku 1989).

Sporadycznie tematyką kopernikańską interesowało się wielu innych badaczy regionalnych. Praktycznie niemal każdy historyk czasów nowożytnych bezpośrednio lub pośrednio przyczynił się do pogłębienia wiedzy o Warmii w epoce Kopernika i utrwalania jego nazwiska w świadomości czytelników olsztyńskich wydawnictw naukowych, tak w formie artykułów, jak i recenzji. Nie sposób scharakteryzować tutaj ich dorobku, ale warto odwołać się choćby do różnorodnych publikacji pracowników Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego oraz Wydawnictwa „Pojezierze”, wymienionych w porządku alfabetycznym, a głównie długoletniego dyrektora OBN (nieprzerwanie od 1990 r.) Stanisława Achremczyka, a także Danuty Bogdan, Danuty Jamiółkowskiej, Grzegorza i Janusza Jasińskich, Romana Marchwińskiego i Jerzego Przerackiego⁵⁹. Przypomnieć też należy o aktywności historyka medycyny Andrzeja Skrobackiego (1928–1992), organizatora Kopernikańskiego Zjazdu Lekarzy w Olsztynie i Fromborku w 1973 r.⁶⁰

Od końca lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku na łamach olsztyńskich periodyków pojawiały się coraz częściej artykuły i recenzje zapraszanych do współpracy znawców Kopernika z Lublina, Wrocławia, Warszawy, Krakowa i Torunia. Już w 1958 r. pracownik Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie Henryk Zins (1921–2002) analizował legaty testamentowe biskupa warmińskiego Maurycego Ferbera (1471–1537)⁶¹, a w 1959 r. ogłosił pierwszą obszerniejszą pracę o fromborskim środowisku Kopernika⁶². Później zainteresowała go również recepcja heliocentryzmu w Anglii, ale na łamach olsztyńskich czasopism ograniczył się do publikowania, podobnie jak jego mistrz Andrzej Wojtkowski, recenzji ciekawszych monografii. Wskazać tu można choćby na zainteresowanie H. Zinsa ważnymi w historiografii Kościoła warmińskiego pracami Ernsta Manfreda Wermtera (*Herzog Albrecht von Preussen und die Bischöfe von Ermland (1525–1568)*, ZGAE, 1957, Bd. 29, ss. 198–311 oraz Gerharda Materna (*Die kirchlichen Verhältnisse in Ermland während des späten Mittelalters*, Paderborn 1953)⁶³. Tylko wyjątkowo publikowali w Olsztynie

⁵⁷ S. Flis, *Mikolaj Kopernik jako lekarz*, Polski Tygodnik Lekarski, 1953, t. 8, nr 29, s. 1030–1032; nr 30, ss. 1061–1064; nr 31, ss. 1094–1096; idem, *Mikolaj Kopernik – jako lekarz*, Słowo na Warmii i Mazurach, 1953, R. 2, nr 7, s. 7. Zob. A. Skrobacki, *Bibliografia prac dr. Stanisława Flisa*, KMW, 1977, nr 1, ss. 133–137; idem, nekrolog St. Flisa, RO, 1981, t. 12/13, ss. 398–399.

⁵⁸ S. Flis, *Kopernikowski inkunabul medyczny w Olsztynie*, KMW, 1970, nr 4, ss. 589–606; idem, *W sprawie przyczyny śmierci Mikolaja Kopernika*, KMW, 1972, nr 2–3, ss. 381–384. Obydwa artykuły przedrukowane zostały w: *Kopernik na Warmii*, ss. 209–214 i 327–359.

⁵⁹ Dla przykładu przypomnieć należy *Poczet biskupów warmińskich* pióra S. Achremczyka, R. Marchwińskiego i J. Przerackiego, Olsztyn 1994; *Poczet biskupów warmińskich*, pod red. S. Achremczyka, Olsztyn 2008. Zob. J. Minakowski, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Bibliografia za lata 1957–2006* (indeksy).

⁶⁰ W. Szczepański, *Dr Andrzej Skrobacki, 1928–1992*, KMW, 1992, nr 3–4, ss. 417–419. Zob. też J. Minakowski, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Bibliografia za lata 1957–2006* (indeksy).

⁶¹ H. Zins, *Nieznaný testament biskupa warmińskiego Maurycego Ferbera*, RO, 1958, t. 1, ss. 223–232 (przedrukowany w zbiorowej pracy tego autora: *W kręgu Mikolaja Kopernika*, Lublin 1966, ss. 304–317).

⁶² H. Zins, *Kapituła fromborska w czasach Mikolaja Kopernika*, KMW, 1959, nr 4, ss. 399–434 (przedruk w: *W kręgu Mikolaja Kopernika*, ss. 204–265).

⁶³ H. Zins (rec.), KMW, 1960, nr 2, ss. 262–263 oraz KMW, 1961, nr 4, ss. 611–615.

światowej sławy historyk filozofii z KUL Stefan Swieżawski (1907–2004)⁶⁴ oraz doktor medycyny z Wrocławia Stanisław Szpilczyński (1910–1980)⁶⁵. Podobnie rzadko drukowali w Olsztynie kopernikaniści z Warszawy, jak choćby historyk astronomii Jerzy Dobrzycki (1927–2004), który chętnie współpracował z Marianem Biskupem⁶⁶, oraz Grażyna Rosińska i Zofia Wardęska (1921–1989), zatrudnione w kierowanej przez Pawła Czartoryskiego Pracowni Kopernikańskiej⁶⁷.

Bardziej jednak znany czytelnikom olsztyńskich periodyków był pracownik Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN w Warszawie – Andrzej Kempfi (zm. 1998), który w latach siedemdziesiątych XX w. zamieścił w „Komunikatach” i „Komentarzach Fromborskich” pięć artykułów, poświęconych związkowi fromborskiego astronoma ze zwolennikami ogłoszenia drukiem wyników jego badań nad nowym systemem budowy Wszechświata. Środowisko krakowskie reprezentowali natomiast astronom i sejsmolog Janusz Pagaczewski (1906–1975)⁶⁸ oraz historyk sztuki i gnomik Tadeusz Przypkowski (1905–1977). Ten ostatni w latach 1947–1948 wchodził w skład Komitetu Organizacyjnego Muzeum Kopernika we Fromborku i wspólnie ze swoim ojcem Feliksem zrekonstruował instrumentarium astronomiczne autora *De revolutionibus* (trikwetrum, sferę armilarną oraz kwadrant słoneczny), które do dzisiaj znajdują się w jego zbiorach⁶⁹. Sporadycznie natomiast publikowali w Olsztynie Barbara Bieńkowska⁷⁰, Mieczysław Markowski⁷¹, Eugeniusz Rybka (1898–1988)⁷² czy wykładowca Papieskiej Akademii Teologicznej ks. Michał Heller⁷³.

Środowiskiem intelektualnym fromborskiego astronoma oraz kulturą Prus Królewskich w epoce odrodzenia zajmowali się natomiast uczniowie Karola Górskiego, pracownicy naukowci UMK w Toruniu. Najwięcej uwagi Kopernikowi i jego konfratrom poświęciła Teresa Borawska, która w Olsztynie ogłosiła kilka artykułów oraz wydaną nakładem „Pojezierza” obszerną monografię przyjaciela astronoma, Tiedemanna Giesego⁷⁴. Ta ostatnia praca odnotowana została w wie-

⁶⁴ Zrecenzował on interesującą pracę M. Markowskiego (*Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim. Studium z historii filozofii i nauk ścisłych na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku*, Wrocław 1971), KMW, 1972, nr 1, ss. 139–148.

⁶⁵ S. Szpilczyński, *Kopernikowska wizja postępu w medycynie*, Kwartalnik Historii Nauki i Techniki (dalej: KHNT), 1968, t. 13, nr 3, ss. 577–593 (przedruk: w: *Kopernik na Warmii*, ss. 303–325). Zob. H. Ostromecka, *O Stanisławie Szpilczyńskim (1910–1980)*, KHNT, 1982, t. 28, nr 2, ss. 459–465.

⁶⁶ J. Dobrzycki, L. Hajdukiewicz, *Mikołaj Kopernik 1473–1543*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 19–44. Jest to poprawiona wersja biogramu zamieszczonego uprzednio w *Polskim słowniku biograficznym*, t. 14, Wrocław 1968–1969, ss. 3–16. Szerzej o zainteresowaniach i publikacjach J. Dobrzyckiego zob. L. Zasztowt, *Profesor Jerzy Dobrzycki (1927–2004)*, KHNT, 2004, t. 49, nr 3–4, ss. 7–38.

⁶⁷ G. Rosińska, *Mikołaj Kopernik i tradycje krakowskiej szkoły astronomicznej: znajomość traktatów o instrumentach astronomicznych w Krakowie w XV wieku*, SW, 1972, t. 9, ss. 379–404; Z. Wardęska, *Problem święceń kapłańskich Mikołaja Kopernika*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 183–205.

⁶⁸ E. Rybka, *Pagaczewski Jan (1906–1975), astronom i sejsmolog*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 15.

⁶⁹ E. Rybka, *Tadeusz Przypkowski (1905–1978)*, KHNT, 1978, t. 23, nr 3–4, ss. 759–764.

⁷⁰ B. Bieńkowska, *Z dziejów recepcji heliocentryzmu w polskich szkołach katolickich od XVI do XVIII wieku*, SW, 1972, t. 9, ss. 261–312.

⁷¹ M. Markowski, *Okresy rozwoju astronomii w Polsce w epoce przedkopernikańskiej*, SW, 1972, t. 9, ss. 339–378.

⁷² E. Rybka, *Życie i twórczość Mikołaja Kopernika*, SW, 1972, t. 9, ss. 87–85; idem, rec. pracy Barbary Bieńkowskiej (*Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku*, Wrocław 1971), KMW, 1972, nr 2–3, ss. 385–391. Zob. J. Mietelski, *Profesor Eugeniusz Rybka 1898–1988*, KHNT, 1989, t. 29, nr 3, ss. 665–667.

⁷³ M. Heller, *Zasada Kopernika we współczesnej kosmologii*, SW, 1972, t. 9, ss. 204–210.

⁷⁴ T. Borawska, *Stronnicy krzyżacy w otoczeniu Łukasza Watzenrodego*, KMW, 1969, nr 3, ss. 421–438 (przedruk w: *Kopernik na Warmii*, ss. 361–384); eadem, *Bernard Sculteti jako rzecznik interesów warmińskich w Rzymie na przełomie XV i XVI wieku*, KMW, 1972, nr 2–3, ss. 343–360; eadem, *Czynniki kulturotwórcze na Warmii w średniowieczu i w czasach nowożytnych*, KMW, 2004, nr 4, ss. 437–451.

lu periodykach, w tym również na łamach „Komunikatów”⁷⁵. Nie zauważono natomiast rozprawy habilitacyjnej tej autorki pt. *Życie umysłowe na Warmii w czasach Mikołaja Kopernika*, Toruń 1996⁷⁶. Znany specjalista przeszłości Prus Książęcych Janusz Małek (nb. członek Rady Naukowej OBN od 1980 r.) wielokrotnie zabierał także głos w kwestii znajomości języka polskiego przez Kopernika oraz jego udziału w pracach nad reformą monetarną w Prusach⁷⁷. Jednak w „Komunikatach” w dziale „Copernicana” zamieścił tylko krótki przyczynek o pobycie fromborskiego uczonego na sejmiku malborskim w 1529 r., obradującym także nad naprawą monety⁷⁸. Kulturą oraz systemem kształcenia młodzieży pruskiej w XV i XVI w. zajmował się również inny uczeń Karola Górskiego, Zenon Hubert Nowak (1934–1999), który zastanawiał się m.in. nad tym, jaki wpływ na Kopernika mogła wyrzucić toruńska szkoła parafialna św. Jana⁷⁹. Czytelnicy „Komunikatów” dowiedzieli się o wydanej w ramach serii „Biblioteczka Kopernikańska” w Toruniu książeczce tego autora poświęconej kulturze umysłowej Prus Królewskich w XV i XVI w.⁸⁰ Mogli też zapoznać się z tekstami kilku recenzji pióra Z. H. Nowaka, który chętnie omawiał ciekawsze prace kopernikańskie⁸¹.

Zainteresowanie historyków olsztyńskich problematyką kopernikańską wynikało nie tylko z zapotrzebowania miejscowego środowiska naukowego na wiedzę o życiu i działalności jednego z największych umysłów europejskich doby odrodzenia. Podejmowanie wielu kwestii badawczych ułatwiała możliwość korzystania ze zbiorów dawnego Archiwum Biskupiego i Kapitulnego w Olsztynie (obecnie Archiwum Archidiecezji Warmińskiej), jak i bliskie kontakty ze środowiskiem naukowym Torunia. W rezultacie poszerzone wyniki badań pomagały lepiej zrozumieć przeszłość Warmii i całej dzielnicy pruskiej w czasach przynależności tych ziem do Rzeczypospolitej.

Szczególna pozycja biskupstwa warmińskiego w Prusach budziła zaciekawienie jeszcze przed wojną, jednak dopiero w 1949 r., przy wsparciu dawnego Instytutu Mazurskiego, ukazała się ważna rozprawa Bogusława Leśnodorskiego (1914–1985) poświęcona zagadnieniom prawnoustrojowym dominium⁸². W tym samym roku Karol Górski ogłosił w „Komunikatach” swoje przemyślenia na temat *Politycznej roli Warmii w Rzeczypospolitej 1466–1772*⁸³, pogłębione wiele lat później już na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”⁸⁴. Pozwalają one przybliżyć szczególne położenie geograficzne i odrębności prawnoustrojowe oraz odmienności społeczno-gospodarcze „kraiku”, który potrafił zachować dużą suwerenność najpierw od wielkiego mistrza, a następnie króla

⁷⁵ T. Borawska, *Tiedemann Giese (1480–1550) w życiu wewnętrznym Warmii i Prus Królewskich*, Olsztyn 1984; D. Bogdan (rec.), *KMW*, 1984, nr 4, ss. 454–457.

⁷⁶ O recenzjach tej pracy informuje m.in. *Bibliografia kopernikowska*, III, nr 5761, s. 71.

⁷⁷ J. Małek, *Ostatnie stadium reformy monetarnej w Prusach Królewskich i Książęcych (1530–1531)*, w: idem, *Dwie części Prus*, Olsztyn 1987, ss. 115–140.

⁷⁸ J. Małek, *W sprawie obecności Mikołaja Kopernika na sejmiku w Malborku w maju 1529 roku*, *KMW*, 1973, nr 4, ss. 471–473. Szeroko o zainteresowaniach i publikacjach J. Małka zob. *Homo doctus in semper divitias habet. Księga Pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Januszowi Małkowi z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin i pięćdziesięcioletniej rocznicy rozpoczęcia pracy naukowej*, pod red. W. Polaka, Toruń 2008.

⁷⁹ Z. Nowak, *Czy Mikołaj Kopernik był uczniem szkoły toruńskiej i chełmińskiej?*, *ZH*, 1973, t. 38, z. 3, ss. 9–33.

⁸⁰ Z. Nowak, *Kultura umysłowa Prus Królewskich w czasach Kopernika*, Toruń 1972. Zob. M. Grzegorz (rec.), *KMW*, 1973, nr 4, s. 528.

⁸¹ Nekrolog Z. H. Nowaka, pióra J. Gancewskiego, *Profesor Zenon Hubert Nowak 1934–1999*, *KMW*, 2000, nr 1, ss. 163–148 oraz bibliografię jego prac, w: *Prusy – Polska – Europa. Studia z dziejów średniowiecza i czasów wczesnonowoczesnych. Prace ofiarowane Profesorowi Zenonowi Hubertowi Nowakowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, pod red. A. Radziwińskiego i J. Tandeckiego, Toruń 1999, ss. 9–3; *Zenon Hubert Nowak (1934–1999)*, Toruń 2000 (Homines et Historia).

⁸² B. Leśnodorski, *Dominium warmińskie (1243–1569)*, Poznań 1949.

⁸³ Tzw. poznańskie wydanie „Komunikatów Działu Informacji Naukowej” (= Przegląd Zachodni), 1949, t. 5, nr 3–8, ss. 1–23.

⁸⁴ K. Górski, *Problematyka dziejowa Warmii*, *KMW*, 1977, nr 2, ss. 173–175.

polskiego. Wyrzycielką dążności do utrzymania jak największej niezależności była kapituła warmińska, a Karol Górski dowodził, że znaczący wpływ na poglądy konfratrów z Fromborka, także w czasach Mikołaja Kopernika, miały wzory przeniesione na Warmię w XV w. z kapituły katedralnej św. Lamberta w Leodium (Liège)⁸⁵.

Zastanawiając się nad kwestią nowatorstwa w doktrynach wielkiego astronoma, Karol Górski przekonywał, że dla zrozumienia geniuszu Kopernika należałoby lepiej poznać jego najbliższe środowisko, w którym wzrastał, kształcił się i działał. Najpierw więc podjął problem wpływu domu rodzinnego oraz szkoły parafialnej na formację intelektualną Kopernika, a wydana przez niego w 1968 r. w serii „Biblioteczka Kopernikańska” książeczka *Dom i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika* (wznowiona w 1972 r.) została bardzo życzliwie przyjęta przez recenzentów⁸⁶. W trzeciej edycji (z 1987 r.) tej popularnonaukowej pracy autor polemizował również z poglądami Tomasza Jasińskiego przekonanego, że domem rodzinnym Kopernika była kamienica nr 15, a nie, jak do tej pory przyjmowano, nr 17 przy ul. św. Anny (obecnie ul. Kopernika)⁸⁷. Do tej dyskusji włączył się Krzysztof Mikulski, który poparł poglądy Tomasza Jasińskiego i zasugerował, że Kopernik mógł przyjść na świat w kamienicy nr 36 (zwanej także „domem glazurowym”) przy wschodniej pierzei Starego Rynku⁸⁸.

W Olsztynie pozytywnie oceniono również opublikowane w 1973 r. przez Karola Górskiego dwie monografie poświęcone wielkiemu astronomowi – *Mikołaj Kopernik. Środowisko społeczne i samotność* (Wrocław 1973) oraz jego wujowi Łukaszowi Watzenrodemu – *Łukasz Watzenrode. Życie i działalność polityczna (1447–1512)* (Wrocław 1973)⁸⁹. Obie te wzajemnie uzupełniające się książki wzbudziły zrozumiałe zainteresowanie środowisk naukowych w Polsce oraz w Niemczech, były też życzliwie przyjmowane i analizowane na kartach wielu czasopism naukowych i popularnonaukowych⁹⁰. Pozwalają one lepiej poznać nie tylko kraj i ludzi, wśród których żyli i działali obaj bohaterzy, ale również zrozumieć tajemnicę geniuszu Kopernika, którego talent rozwijał się pod wpływem środowiska, a rozkwitał w samotności. Karol Górski jako pierwszy podjął też zagadnienie wpływu śmiałych koncepcji politycznych biskupa na formację intelektualną i poglądy jego siostrzeńca. Starał się także określić cechy charakteru Kopernika i zrozumieć motywy jego postępowania wynikające z przywiązania do Prus jako swojej ojczyzny (*patria*). Narzekając na słabe zainteresowanie radców pruskich naprawą monety, astronom pisał w liście do Feliksa Reicha, że „najsłodszej swej ojczyźnie, dla której po miłości ku Bogu największe mają obowiązki, a nawet życie powinni poświęcić, pozwalają przez swe opieszale zaniedbanie co dzień coraz bardziej upadać” (s. 155). Zachęcając do lektury biografii Kopernika, Zenon Hubert Nowak w swej recenzji podkreślał, że książka ta „tchnie świeżością spojrzenia – –, zaciekawia oryginalnością, jędrnym, barwnym językiem” i stanowić może lekturę dla szerszego czytelnika⁹¹.

⁸⁵ K. Górski, *Zagadnienie wpływów leodyjskich w kapitule warmińskiej w wiekach XV i XVI*, WWD, 1961, t. 16, nr 5, ss. 26–31. Publikacja ta ukazała się ponownie w zbiorze prac Karola Górskiego *Studia z dziejów państwa krzyżackiego*, Olsztyn 1986, ss. 159–168.

⁸⁶ A. Skrobaczki (rec.), KMW, 1969, nr 1, ss. 107–108; M. Grzegorz (rec.), KMW, 1973, nr 4, ss. 527–528. Zob. T. Borawska, *Karol Górski jako badacz*, ss. 32–33.

⁸⁷ T. Jasiński, *Dom rodzinny Mikołaja Kopernika. Przyczynek do studiów nad socjotopografią późnośredniowiecznego miasta*, *Kwartalnik Historyczny*, R. 92, 1986, ss. 863–878; K. Górski, *Dom i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika*, Toruń 1987, ss. 55–56 (Posłowie).

⁸⁸ K. Mikulski, *Watzenrodowie i dom rodzinny Mikołaja Kopernika w Toruniu*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczanstwa w średniowieczu*, Toruń 1996, ss. 243–255.

⁸⁹ R. Nir (rec.), KMW, 1974, nr 3, ss. 361–363 oraz wyjaśnienie K. Górskiego w: KMW, 1975, nr 1, s. 125; Z. H. Nowak (rec.), *ibidem*, ss. 98–101.

⁹⁰ Zob. *Bibliografia kopernikowska*, III, nr 5174 i 5692, s. 19 i 66.

⁹¹ Z. H. Nowak (rec.), KMW, 1975, nr 1, s. 101.

Potrzeba lepszego poznania Kopernika i jego środowiska obligowała badaczy do przeprowadzenia szerokiej kwerendy w wielu polskich archiwach i bibliotekach, np. w Gdańsku i Krakowie, ale przede wszystkim w ocalałych z pożogi wojennej zasobach Archiwum Biskupiego i Kapitułowego w Olsztynie. Trudniej jednak było w czasach PRL dotrzeć do materiałów znajdujących się w Szwecji oraz zasobów dawnego archiwum królewskiego, przechowywanego najpierw w Getyndze, a obecnie w Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie. Dlatego też na Warmii z uwagą śledzono rezultaty poszukiwań archiwalnych za granicą⁹².

W środowisku olsztyńskim najbardziej pracowitym zbieraczem materiałów dotyczących fromborskiego astronoma i jego kręgu był Jerzy Sikorski. Starał się on wykorzystać dorobek historiografii polskiej i niemieckiej (głównie E. Brachvogla, L. Prowego i H. Schmaucha), ale i przeprowadził kwerendę w zbiorach Archiwum Diecezjalnego w Olsztynie oraz Bibliotece XX. Czatortyckich w Krakowie. Jako pierwszy przygotował w 1966 r. obszerną chronologię życia i działalności (ograniczoną jednak tylko do okresu warmińskiego) Mikołaja Kopernika⁹³. Dwa lata później jej poprawiona wersja, uwzględniająca krytyczne uwagi recenzentów, ukazała się drukiem w 1968 r. w Olsztynie w postaci odrębnej książki *Mikołaj Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności*, która wzbudziła zrozumiałe zainteresowanie w nauce⁹⁴. W ten sposób Jerzemu Sikorskiemu udało się zrealizować (choć częściowo) postulat Aleksandra Birkenmajera (1890–1967)⁹⁵, który dostrzegł pilną potrzebę przygotowania repertorium faktograficznego ułatwiającego prowadzenie badań kopernikańskich. *Chronologia* J. Sikorskiego zawiera 536 krótkich streszczeń poszczególnych dokumentów związanych z działalnością Kopernika na Warmii oraz, na zasadzie dedukcji, listów obecnie zaginionych. Mimo wielu zastrzeżeń, zdaniem Mariana Biskupa, była to „pierwsza zasługująca na duże uznanie próba ogarnięcia materiału źródłowego” związanego z postacią Kopernika. Odegrała także ważną „rolę informatora dla publicystów i dziennikarzy zajmujących się tematyką kopernikańską w związku ze zbliżającymi się obchodami jubileuszowymi 1973 roku”⁹⁶. W kolejnej edycji *Chronologii* z 1973 r.⁹⁷ autor mógł uwzględnić również opublikowane w 1971 r. przez M. Biskupa nowe dokumenty związane z aktywnością publiczną Mikołaja Kopernika⁹⁸. Żałować jednak należy, że w tym ostatnim wydaniu Jerzy Sikorski zrezygnował zupełnie z aparatu naukowego.

W 1973 r. w serii „*Studia Copernicana*” (t. VII) ukazały się także *Regesta Copernicana* Mariana Biskupa, obejmujące cały okres życia astronoma. Prezentują one krótkie streszczenia zebranych w toku długoletniej kwerendy w archiwach krajowych i zagranicznych przekazów źródłowych dotyczących Kopernika. Autor uwzględnił w nich również wiele nieznanych dotąd w literaturze dokumentów i listów oraz zweryfikował szereg przekazów pseudokopernikańskich. Słusznie

⁹² Zob. *Spis jezior i stawów w komornictwach Warmii Biskupiej z końca XVI wieku*, wyd. G. Leyding, J. Maciejewski, J. Małek, KMW, 1968, nr 2, ss. 263–276; J. Małek, *Z poszukiwań materiałów do historii Prus i Skandynawii*, KMW, 1968, nr 3, ss. 515–525; T. Borawska, *Archiwalia warmińskie w Staatliches Archivlager w Getyndze. Z poszukiwań materiałów źródłowych do „Słownika geograficzno-historycznego Warmii średniowiecznej”*, KMW, 1976, nr 1, ss. 135–141.

⁹³ J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii. Chronologia życia i działalności*, KMW, 1966, nr 2, ss. 309–338, nr 3, ss. 429–462, nr 4, ss. 591–624; *ibidem*, 1967, nr 1–2, ss. 201–238.

⁹⁴ Zob. np. omówienie M. Borzyszkowskiego, (SW, 1969, t. 6, ss. 526–528) oraz S. Flisa (RO, 1975, t. 11, s. 307). O innych recenzjach: *Bibliografia kopernikowska*, II: 1956–1971, oprac. H. Baranowski, Warszawa 1973, nr 4052, s. 43.

⁹⁵ A. Birkenmajer, *Stan i perspektywy badań kopernikańskich*, w: *Mikołaj Kopernik. Szkice monograficzne*, pod red. J. Hurwica, Warszawa 1965, ss. 281–297.

⁹⁶ M. Biskup, *Regesta Copernicana*, Wrocław 1973, ss. 6–7.

⁹⁷ J. Sikorski, *Mikołaj Kopernik na Warmii. Kalendarium życia i działalności*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 426–520. Autor nie mógł już, niestety, wykorzystać uzupełnień Wernera Thimma, *Zur Copernicus-Chronologii von Jerzy Sikorski*, ZGAE, 1972, Bd. 36, ss. 173–198.

⁹⁸ M. Biskup, *Nowe materiały do działalności publicznej Mikołaja Kopernika z lat 1512–1537*, Warszawa 1971.

też *Regesta Copernicana* (wydane również w wersji angielskiej) stanowią do dzisiaj podstawowe kompendium wiedzy faktograficznej na temat życia i działalności fromborskiego kanonika, tak w sferze wypełniania obowiązków administracyjnych i publicznych, jak twórczości naukowej. Uzupełniającą rolę odgrywa jednak wciąż *Kalendarium* Jerzego Sikorskiego, które dzięki obszerniejszym omówieniom wielu przekazów źródłowych oraz wyjaśnieniom warunków ich powstania pozwalają lepiej zgłębić kwestie związane z okolicznościami i motywami działania Kopernika oraz jego konfratrów⁹⁹. Obie te publikacje mogą stanowić także *itinerarium* Kopernika, ukazujące ponadto jego zaangażowanie i pracowitość w rozwiązywaniu codziennych problemów, a w latach niepokoju i zagrożenia kraju również spraw zasadniczych.

Nadal też obowiązują oparte na analizie tekstów rękopiśmiennych ustalenia Jerzego Sikorskiego w sprawie lokalizacji kurii kanonicznych (zarówno w obrębie, jak i poza murami) oraz folwarków, ołtarza i obserwatorium czy wreszcie organizacji pracy naukowej autora *De revolutionibus*¹⁰⁰. Przekonujące wydają się argumenty olsztyńskiego historyka na temat daty śmierci astronoma między 7 a 21 maja 1543 r., (choć w literaturze i w wielu encyklopediach pokutuje wciąż data 24 maja)¹⁰¹. Dobrze podbudowane są również wnioski J. Sikorskiego na temat miejsca pochówku astronoma w katedrze fromborskiej przy jego ołtarzu św. Wacława (obecnie św. Krzyża), tj. przy czwartym w prawym rzędzie¹⁰². Przekonały one również opiekuna katedry, biskupa pomocniczego Jacka Jezierskiego, który zainicjował poszukiwania grobu Kopernika. Realizacji tego przedsięwzięcia podjął się profesor archeologii z Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku Jerzy Gąssowski, który w latach 2004–2005 kierował pracami ekspertów¹⁰³. Nasuwające się przy okazji lektury sprawozdań z poszukiwań szczątków Kopernika liczne wątpliwości¹⁰⁴ zdawały się usuwać ogłaszane od listopada 2008 r. w Internecie oraz na łamach gazet informacje o zbieżności DNA czaszki wydobytej z grobu Kopernika z włosiem odnalezionym w książce astronoma, znajdującej się obecnie w zbiorach Obserwatorium Astronomicznego w Uppsali¹⁰⁵. Gruntowną krytykę argumentów zwolenników odnalezienia czaszki Kopernika przeprowadził ostatnio Tomasz Kozłowski¹⁰⁶. Mimo to władze Kościoła warmińskiego planują, by w maju–czerwcu 2010 r. uroczystie pochować szczątki astronoma przy jego ołtarzu.

⁹⁹ Obie te prace weszły do obiegu nauki światowej również dzięki monumentalnemu dziełu *Documenta Copernicana. Briefe. Texte und Übersetzungen*, bearb. v. A. Kühne unter Mitarb. v. S. Kirschner (Nicolaus Copernicus Gesamtausgabe, VI/1), Berlin 1994 oraz *Documenta Copernicana. Urkunden, Akten und Nachrichten. Texte und Übersetzungen*, bearb. v. A. Kühne unter Mitarb. v. S. Kirschner (Nicolaus Copernicus Gesamtausgabe, VI/2) Berlin 1996. Zob. też krytyczne uwagi o tej publikacji M. Biskupa, KHNT, 1996, t. 41, nr 1, ss. 121–158; KHNT, 2001, t. 46, nr 3, ss. 149–161; *Acta Poloniae Historica*, 1998, t. 77, ss. 209–210 (*In Beantwortung des Briefes von Andreas Kühne und Stefan Kirschner*); *Acta Poloniae Historica*, 2000, t. 82, ss. 193–210 (*Quellen zum Leben von Copernicus*).

¹⁰⁰ J. Sikorski, *Wieża, dom i obserwatorium fromborskie Mikołaja Kopernika oraz jego folwarki*, KMW, 1969, nr 4, ss. 619–645; idem, *Z zagadnień organizacji pracy badawczej i warsztatu naukowego Mikołaja Kopernika*, KMW, 1993, nr 2, ss. 131–166.

¹⁰¹ J. Sikorski, *W sprawie datowania śmierci Mikołaja Kopernika*, KMW, 1973, nr 3, ss. 261–274.

¹⁰² J. Sikorski, *Kanonikat – ołtarz – grób. Obsada kanonikatów a przydział ołtarzy oraz kwestia pochówków w katedrze fromborskiej w XV–XVIII wieku*, KMW, 2006, nr 2, ss. 157–216. Zmieniona nieco wersja tego artykułu J. Sikorskiego, *Grób Mikołaja Kopernika w katedrze biskupów warmińskich we Fromborku na tle praktyki grzebalnej kapituły w XV–XVIII wieku*, w: *Poszukiwanie grobu Mikołaja Kopernika*, ss. 86–175.

¹⁰³ J. Gąssowski, *Sprawozdanie z badań archeologiczno-konserwatorskich w Archikatedrze we Fromborku w 2004 roku*, w: *Poszukiwanie grobu Mikołaja Kopernika*, ss. 11–58.

¹⁰⁴ Zob. M. Kowowski, *Poszukiwania grobu Kopernika – refleksje „advocati diaboli”*, cz. 1, KHNT, 2007, t. 52, nr 2, ss. 121–151.

¹⁰⁵ Chodzi tu o książkę Johanna Stöfflera, *Calendarium Romanum magnum*. Oppenheim: Jacob Köbel: 24 III 1518. 2°.

¹⁰⁶ T. Kozłowski, *Przedwczesny pogrzeb. Refleksje antropologa nad wynikami badań tzw. czaszki Mikołaja Kopernika*, *Głos Uczelni*, III, 2009, ss. 15–17.

W pamiętnym 1973 r. ukazało się *Prywatne życie Mikołaja Kopernika* Jerzego Sikorskiego. Była to pierwsza po wojnie polska popularna biografia wielkiego astronoma. Mimo wielu krytycznych uwag specjalistów ta napisana potocznym językiem, chociaż pełna zbyt emocjonalnych niekiedy sformułowań, książka szybko podbiła serca czytelników i wznowiona została jeszcze trzy razy¹⁰⁷. Czytelnicy olsztyńskich periodyków poznali już wcześniej z krytycznych recenzji popularne w całej Europie biografie Kopernika pióra Arthura Koestlera (1905–1983) *The Sleepwalkers. A History of man's changing vision of the Universe*, New York–London 1959¹⁰⁸ oraz Hermanna Kestena *Kopernik i jego czasy*, PIW, Warszawa 1961¹⁰⁹. Mimo wielu błędów merytorycznych oraz negatywnej i przejawionej oceny Kopernika (przedstawionego jako bojaźliwego, skąpego i rozpustnego kanonika) książka A. Koestlera przetłumaczona została niedawno na język polski¹¹⁰. Dowodzi to niesłabnącego zainteresowania osobą Kopernika. Podobnie zresztą dwa lata temu ukazał się przedruk popularnonaukowej biografii astronoma – *Kopernik twórca nowego nieba* (Warszawa 1938) Jeremiego Wasiutyńskiego (1907–2005)¹¹¹.

Inny charakter miał przełożony na język polski życiorys astronoma z 1588 r. pióra włoskiego uczonego Bernardina Baldiego (1553–1617)¹¹². Wzbudził on zainteresowanie m.in. Mariana Borzyszkowskiego, który w 1973 r. obszernie poinformował czytelników „Studiów Warmińskich” o zawartości pracy i wskazywał na nieznane dotąd fakty z życia Kopernika¹¹³. Nie do przyjęcia okazała się natomiast popularna praca Bernharda-Marii Rosenberga *Nicolaus Copernicus 1473–1543. Domherr, Arzt, Astronom* (Göttingen 1973), napisana z nacjonalistycznej pozycji nauki niemieckiej¹¹⁴.

Do bliższego poznania otoczenia fromborskiego astronoma i warunków życia codziennego przyczyniły się także odnalezione i opublikowane przez Mariana Biskupa w latach siedemdziesiątych XX w. listy samego Kopernika, jak i różnorodne teksty spisane przez jego konfratrów. Pozwalają one lepiej zrozumieć nie tylko motywy i okoliczności postępowania osób z kręgu Kopernika, ale również relacje Warmii z całą dzielnicą pruską oraz królem polskim. Wskazać tu należy szczególnie na wspomniane wyżej *Nowe materiały do działalności publicznej Mikołaja Kopernika z lat 1512–1537*, zawierające teksty 22 autografów przypisanych przez M. Biskupa autorowi *De revolutionibus*. Pozytywnie ocenił je np. na kartach „Komunikatów” Jerzy Sikorski¹¹⁵, jednak Jan Obląk zakwestionował dwa listy niemieckie¹¹⁶. Wiarygodność ręki astronoma w trzech innych listach podważył również zatrudniony w Pracowni Kopernikańskiej w Warszawie Jerzy Drewnowski¹¹⁷.

¹⁰⁷ J. Sikorski, *Prywatne życie Mikołaja Kopernika*, Pojezierze, Olsztyn, 1973. Nakładem „Pojezierza” opublikowano również poszerzone nieco wydanie drugie (1985). Kolejne wydania (trzecie z 1995 i czwarte z 1997) ukazały się w Warszawie w drukarni Prószyński i S-ka. Wykaz recenzji zob. *Bibliografia kopernikowska*, III, nr 5591, ss. 60–61.

¹⁰⁸ W. Korycka (rec.), KMW, 1959, nr 3, ss. 333–339. O innych recenzjach wspomina *Bibliografia kopernikowska*, II, nr 4193, ss. 51–52.

¹⁰⁹ M. Borzyszkowski (rec.), SW, 1964, t. 1, ss. 469–471. Zob. też *Bibliografia kopernikowska*, II, nr 3891, ss. 33–34.

¹¹⁰ A. Koestler, *Lunacy: historia zmiennych poglądów człowieka na wszechświat*, Zysk i S-ka, Poznań 2002.

¹¹¹ J. Wasiutyński, *Kopernik twórca nowego nieba*, Toruń 2007.

¹¹² B. Biliński, *Najstarszy życiorys Mikołaja Kopernika z roku 1588 pióra Bernardina Baldiego*, Wrocław 1973 (Studia Copernicana, 9). Zob. wykaz recenzji w: *Bibliografia kopernikowska*, III, nr 5166, ss. 18–19.

¹¹³ M. Borzyszkowski, *Nowe szczegóły do biografii Mikołaja Kopernika podane przez B. Baldiego*, SW, 1973, t. 10, ss. 501–513.

¹¹⁴ Z. Nowak (rec.), KMW, 1974, nr 1, ss. 85–87.

¹¹⁵ J. Sikorski, *Nowe copernicana*, KMW, 1972, nr 2–3, ss. 363–369. Inne recenzje zob. *Bibliografia kopernikowska*, III, nr 5557, s. 59.

¹¹⁶ J. Obląk, *Kopernik czy Sculteti?*, SW, 1972, t. 9, ss. 519–525.

¹¹⁷ J. Drewnowski (rec.), KHNT, 1972, t. 17, nr 3, ss. 561–562.

W ogłoszonej kilka lat później monografii poświęconej korespondencji Kopernika ten znakomity znawca charakteru pisma autora *De revolutionibus* przypisał mu tylko 17 prywatnych listów, nie licząc 16 tzw. urzędowych¹¹⁸. Taka sama liczba autografów w przekładzie J. Drewnowskiego zamieszczona została w *Pismach pomniejszych* Kopernika z 2007 r.¹¹⁹ Podobnie temu samemu badaczowi udało się przekonująco ustalić, że kanonik fromborski był nadawcą 25 innych (obecnie zaginionych) listów i w przybliżeniu odtworzył ich tematykę¹²⁰. Również Zofia Wardęska odnalazła dowód istnienia listu Kopernika do wojewody malborskiego Achacego Cemy z 18 lipca 1534 r., co skrzętnie odnotował Jerzy Przeracki¹²¹.

O tym, że poszukiwanie korespondencji i innych źródeł związanych z Kopernikiem ma wciąż sens, świadczy zidentyfikowana niedawno, napisana przez niego krótko przed 28 listopada 1535 r. porada prawna udzielona biskupowi Maurycemu Ferberowi w jego sporze granicznym z księciem Albrechtem¹²². Łącznie zatem, jak dotąd, udało się odnaleźć zaledwie 34 listy astronoma oraz zrekonstruować treść nieodnalezionych dotąd 26 innych.

Nie możemy tu analizować dokładnie zawartości korespondencji związanej z Kopernikiem, odnalezionej przez Mariana Biskupa i publikowanej na kartach olsztyńskich periodyków. Niektóre z listów zasługują jednak na uwagę, pozwalają bowiem zrekonstruować bliżej atmosferę zagrożenia zamku olsztyńskiego przed Krzyżakami w latach 1520–1521¹²³. Inne zaś wskazują na bliskie relacje Kopernika z kustoszem Feliksem Reichem oraz jego dwuznaczną rolę w trakcie procesu oskarżającego astronoma o niemoralne związki z gospodynią Anną Schilling¹²⁴. Interesująco brzmią także rozważania M. Biskupa na temat stosunków łączących Kopernika z wujem Łukaszem Watzenrode¹²⁵ oraz projektu tego ostatniego, przewidującego elekcję kolejnego biskupa warmińskiego spośród kandydatów króla polskiego¹²⁶. W tym świetle łatwiej można zrozumieć też obawy kanoników z Fromborka wobec następcy Watzenrodego – Fabiana Luzjańskiego, wyrażone w treści artykułów (*articuli iurati*), przedstawionych mu do zaprzysiężenia w kwietniu 1512 r. i obligujących elekta do obrony przywilejów Kościoła warmińskiego¹²⁷. Zaciekawia także zaangażowanie króla Zygmunta Starego w sprawie niesłusznego, jego zdaniem, pozbawienia przez kapitułę dochodów przebywającego w Rzymie schorowanego brata astronoma, Andrzeja Kopernika w 1513 r.¹²⁸

¹¹⁸ J. Drewnowski, *Mikołaj Kopernik w świetle swej korespondencji*, Wrocław 1978 (Studia Copernicana, 18). Publikację tę oraz zamieszczoną w niej edycję listów Kopernika chwalił m.in. J. Sikorski, *O korespondencji Mikołaja Kopernika*, KMW, 1979, nr 1, ss. 103–111.

¹¹⁹ *Mikołaj Kopernik. Pisma pomniejsze*, ss. 182–202.

¹²⁰ J. Drewnowski, *Mikołaj Kopernik*, ss. 210–214.

¹²¹ Z. Wardęska, *Na tropach nie znanego listu Mikołaja Kopernika i innych źródeł do jego biografii*, KHNT, 1980, t. 25, nr 3, ss. 607–618. Zob. notkę biograficzną J. Przerackiego w: KMW, 1982, nr 1–2, ss. 100–101.

¹²² T. Borawska, H. Rietz, *Ein rechtlicher Rat von Nicolaus Copernicus aus dem Jahre 1535*, Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung, 2006, Bd. 55, H. 4, ss. 548–555.

¹²³ M. Biskup, *List kapituły warmińskiej do króla Zygmunta I napisany własnoręcznie przez Mikołaja Kopernika w Olsztynie w 1520 roku*, KMW, 1970, nr 2, ss. 307–315 (przedruk w: *Kopernik na Warmii*, ss. 161–172); idem, *W sprawie zagrożenia Olsztyna przez wojska krzyżackie w początkach 1521 roku*, KMW, 1971, nr 1, ss. 139–145 (przedruk w: *Kopernik na Warmii*, ss. 173–182).

¹²⁴ M. Biskup, *Sprawa Mikołaja Kopernika i Anny Schilling w świetle listów Feliksa Reicha do biskupa Jana Dantyszka z 1539 roku*, KMW, 1972, nr 4, ss. 649–675. Rozważania te uzupełnił J. Drewnowski, *Nowe źródło do niedoszedłego procesu kanonicznego przeciwko Mikołajowi Kopernikowi*, KHNT, 1978, t. 23, ss. 179–186.

¹²⁵ M. Biskup, *Lidzbark Warmiński w życiu Mikołaja Kopernika*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 57–74.

¹²⁶ M. Biskup, *Łukasz Watzenrode inicjatorem wybrania przedstawiciela Korony biskupem warmińskim*, KMW, 1970, nr 1, ss. 135–142 (przedruk w: *Kopernik na Warmii*, ss. 347–359).

¹²⁷ M. Biskup, „*Articuli iurati*” biskupa warmińskiego Fabiana Luzjańskiego z 1512 r., RO, 1972, t. 10, ss. 289–312.

¹²⁸ M. Biskup, *Interwencja króla Zygmunta I w sprawie Andrzeja Kopernika u biskupa i kapituły warmińskiej w 1513 roku*, KMW, 1973, nr 3, ss. 255–260.

Osobno potraktować należy odnaleziony przez Mariana Biskupa tekst rady (*Consilium*) udzielonej królowi polskiemu w Krakowie 14 sierpnia 1525 r. przez najbliższych przyjaciół Kopernika – kustosa fromborskiego Tiedemanna Giesego oraz kanclerza biskupiego Feliksa Reicha w sprawie rozruchów w Gdańsku. Mimo że obaj wysłannicy warmińscy byli jak dotąd przeciwnikami ostrego zwalczania zwolenników nauki Marcina Lutra (w duchu erazmiańskim), to jednak w wydarzeniach gdańskich upatrywali poważne zagrożenia dla istniejącego porządku społecznego i ustrojowego. Nakładali zatem monarchę nie tylko do zatrzymania w Krakowie reprezentantów nowej rady Gdańska, ale również surowego ukarania zrewoltowanego miasta i przywrócenia tam obywatelstwa katolickiego¹²⁹. Antyluterański wydźwięk miał również odkryty w Archiwum Diecezji Warmińskiej w Olsztynie przez Mariana Borzyszkowskiego rękopis *De exortv heresis lvtherane* z 1527 r. Zredagowany prawdopodobnie przez Feliksa Reicha tekst zawierał obiektywne spostrzeżenia na temat przyczyn wystąpienia i popularności Marcina Lutra oraz zasad jego doktryny. Ograniczył się przy tym jednak tylko do przedstawienia negatywnych aspektów teologii luterańskiej, określonej jako „Nauka przeklęta, obca Kościołowi powszechnemu, która niosła ze sobą bunt, niezgodę, rozbięcie chrześcijańskiej jedności i miłości, zamieszanie i przelew krwi”. Autor zachęcał również do naśladowania Erazma z Rotterdamu, który wprawdzie należał do zwolenników reformy w Kościele i nawoływał do wewnętrznej odnowy człowieka, to jednak ostatecznie odciął się od reformacji i pozostał wiernym synem Kościoła katolickiego¹³⁰. W duchu erazmiańskim, choć w bardziej pojednawczym tonie wobec zwolenników Marcina Lutra, utrzymany był opublikowany dwa lata wcześniej w Krakowie w 1525 r. *Anthelogikon* Tiedemanna Giesego, który polemizował z tezami eksfranciszkanina Johannesesa Briesmanna (*Centum et decem assertiones seu flosculi de homine exteriore et interiore, fide et operibus*) propagującymi doktrynę luterańską¹³¹. Ciekawe, że to właśnie Feliks Reich oraz Mikołaj Kopernik gorąco nakładali Giesego do napisania polemiki z tezami Briesmanna¹³². Oni też byli wiernymi czytelnikami książek Erazma z Rotterdamu i należeli do najaktywniejszych uczestników życia publicznego na Warmii.

Feliks Reich i Tiedemann Giese angażowali się również w podejmowane w Prusach próby reformy monetarnej. Znali i rozumieli dobrze traktaty monetarne Mikołaja Kopernika i uczestniczyli w obradach zjazdów pruskich zajmujących się sytuacją gospodarczą Prus Królewskich. Najwcześniej o jego roli w rozwiązywaniu problemów ekonomicznych dzielnicy pruskiej obszernie pisał na łamach „Komunikatów” numizmatyk Marian Gumowski (1881–1974)¹³³, jednak krytyczne uwagi na temat niedoskonałości projektów monetarnych Kopernika nie spotkały się z zainteresowaniem w literaturze. Bardziej docenił propozycje fromborskiego uczonego dotyczące uzdrowienia monety w Prusach Janusz Kisielewski. Dowodził on również, że to Kopernik jako pierwszy sformułował prawo ekonomiczne, zgodnie z którym pieniądź gorszy wypiera pieniądź lepszy. Prawo

¹²⁹ M. Biskup, *Stanowisko przedstawicieli kleru warmińskiego wobec rewolty gdańskiej w 1525 roku*, KMW, 1973, nr 1–2, ss. 133–146.

¹³⁰ M. Borzyszkowski, *Tekst i problematyka rękopisu „De exortv heresis lvtherane” z 1527 r. na tle polemiki religijnej na Warmii*, SW, 1974, t. 11, ss. 5–52.

¹³¹ A. Kempfi, *O dwu edycjach „Anthelogikonu” Tidemana Giesego. Z historii warmińskich polemik reformacyjnych w czasach Mikołaja Kopernika*, KMW, 1970, nr 3, ss. 455–464.

¹³² M. Borzyszkowski, *Erazmowi z Rotterdamu (1469–1536) w pięćsetną rocznicę urodzin*, SW, 1970, t. 7, ss. 285–304; idem, *Mikołaj Kopernik i Tideman Gise*, SW, 1972, t. 9, ss. 185–204. Bliżej o stosunku Tiedemanna Giesego do Erazma zob. A. Kempfi, *Tideman Giese jako uczeń i korespondent Erazma z Rotterdamu*, Komentarze Fromborskie, 1972, t. 4, ss. 26–44. Szeroko o meandrach stosunku T. Giesego do reformacji, zob. T. Borawska, *Tiedemann Giese*, ss. 303–337.

¹³³ M. Gumowski, *Poglądy Mikołaja Kopernika w sprawach monetarnych*, KMW, 1968, nr 4, ss. 621–660 (prze-druk w: *Kopernik na Warmii*, ss. 237–287). Zob. też: M. Gumowski, *Medale Kopernika*, SW, 1972, t. 9, ss. 453–518.

to, z pominięciem zasług Kopernika, niesłusznie nazwane zostało w literaturze prawem Greshama¹³⁴. O wpływie autora *De revolutionibus* na współczesną mu myśl ekonomiczną pisali też pracownicy Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie, ale ich ujęcie miało charakter bardziej syntetyczny i popularny¹³⁵. Później dopiero pojawiły się nowe ustalenia Janusza Małłka i Mariana Biskupa na temat zaangażowania Kopernika w naprawę monety oraz jego udziału w zjazdach stanów pruskich w 1522, 1526 i 1528 r.¹³⁶ Należy dodać, że teksty wszystkich pism ekonomicznych i traktatów monetarnych Kopernika, opracowane na nowo przez Mariana Biskupa oraz Leszka Zygnera, ukazały się w *Pismach pomniejszych* z 2007 r. (ss. 99–137).

Dzięki odnalezieniu przez Stanisława Flisa w 1969 r. medycznego „klocka” należącego do Mikołaja Kopernika (przechowywanego obecnie w Bibliotece OBN) środowisko olsztyńskie przyczyniło się do poszerzenia skąpej, jak do tej pory, wiedzy na temat aktywności lekarskiej fromborskiego kanonika¹³⁷. W tym wypadku dowiadujemy się nie tylko o posiadaniu przez Kopernika dwóch ważnych traktatów medycznych (Arnolda de Villa Nova, *Breviarium practicae medicinae*, Pavia 1485 oraz Michaela Savonaroli, *Canonica de febris*, Bolonia 1487) i jego stosunku do czytanych treści wyrażonych w pozostawionych na marginesach notatkach, ale i o poprzednich właścicielach książek. Warto nadmienić, że opisane egzemplarze należą do najstarszych druków medycznych w bibliotekach polskich. Nic więc dziwnego, że wzbudziły uzasadnione zainteresowanie nie tylko badaczy dawnej książki, ale i środowisk lekarskich w całej Polsce¹³⁸. Podobnym echem odbiło się ustalenie Stanisława Flisa, że przyczyną śmierci Kopernika nie był, jak dotąd przyjmowano, wylew krwi, lecz zakrzep jednej z tętnic lewej półkuli mózgu, powstały wskutek miażdżycy tętnic mózgowych¹³⁹. W świetle tych ustaleń wątplić należy, zdaniem autora, by Kopernik przed śmiercią obejrzał świadomie swoje dzieło świeżo wydrukowane w Norymberdze.

W jubileuszowym 1973 r. przedrukowano w Olsztynie ciekawy artykuł Stanisława Szpilczyńskiego, podsumowujący dyskusję specjalistów nad rolą Kopernika w rozwoju europejskiej myśli lekarskiej. Wobec kontrowersyjnych opinii autor starał się zachować obiektywizm i przekonywał, że wychowanek uniwersytetu padewskiego sięgał chętnie do doświadczeń empiryków. W praktyce lekarskiej starał się poznać charakter choroby i stosował leki ze świata roślinnego, zwierzęcego, jak i mineralnego. Z powodu jednak braku pism medycznych Kopernika oraz zaginięcia wielu książek z jego biblioteki trudno jest obecnie potwierdzić, by interesował się on również poglądami Paracelsusa¹⁴⁰.

Ze zrozumiałych powodów środowisko olsztyńskie od początku zainteresowane było naukową dyskusją na temat obserwacji i instrumentów astronomicznych Kopernika. Już w 1953 r., w związku z prowadzonymi pracami nad odbudową zniszczonych partii murów warowni from-

¹³⁴ J. Kisielewski, *Prawo Kopernika-Greshama w świetle badań numizmatycznych w ostatnim dziesięcioleciu*, KMW, 1969, nr 2, ss. 267–272 (przedruk w: *Kopernik na Warmii*, ss. 289–301).

¹³⁵ G. Dębniwski, R. Hryciuk, *Mikołaj Kopernik i współczesna mu myśl ekonomiczna*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczo-Technicznej, 1973, z. 116, ss. 49–70.

¹³⁶ J. Małek, *W sprawie obecności na sejmiku w Malborku w maju 1529 roku*, KMW, 1973, nr 4, ss. 471–473; M. Biskup, *Problem autografu listu Mikołaja Kopernika do Feliksa Reicha z roku 1528*, KMW, 1975, nr 2, ss. 257–261; idem, *Mikołaj Kopernik na zjeździe stanów Prus Królewskich w Grudziądzu w marcu 1522 roku (do początków działalności dla reformy monetarnej)*, KMW, 1994, nr 4, ss. 383–394; idem, *Mikołaj Kopernik a sprawa pisma radców Prus Królewskich do Josty Ludwika Decjusza z 18. VII. 1526*, KHNT, 2004, t. 49, nr 3–4, ss. 157–166.

¹³⁷ S. Flis, *Kopernikowski inkunabuł medyczny w Olsztynie*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 327–346.

¹³⁸ O wielu publikacjach na ten sam temat zob. *Bibliografia kopernikowska*, III, ss. 148–150.

¹³⁹ S. Flis, *W sprawie przyczyny śmierci Mikołaja Kopernika*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 209–214. Zob. W. Michałowski, *Copernicana dra Stanisława Flisa*, *Medycyna Komunikacyjna*, 1973, t. 9, ss. 44–53.

¹⁴⁰ S. Szpilczyński, *Kopernikowska wizja postępu w medycynie*, *passim*.

borskiej, Ministerstwo Kultury i Sztuki powołało komisję ekspertów (astronomów i architektów) do odnalezienia i zabezpieczenia śladów obserwatorium fromborskiego uczonego, mieszczącego się hipotetycznie na ganku obronnym przy jego wieży (*turris copernicana*). Zasugerowała ona jednak, że miejscem obserwacji astronoma mogła być położona poza murami katedry dawna kano-
nia Kopernika, w ogrodzie której astronom zbudował specjalną płytę, tzw. *pavimentum*. Zwolennik tej hipotezy astronom krakowski Janusz Pagaczewski zainteresował się wątpliwościami Ernsta Zinnera z 1943 r., powstałymi na marginesie lektury o duńskiej ekspedycji na Warmię z 1584 r. Eliasza Cimbera, asystenta Tycho de Brahe, a następnie skrupulatnie przebadał zamieszczone w *De revolutionibus* opisy wykonanej przez Kopernika płyty obserwacyjnej oraz instrumentów astronomicznych¹⁴¹. J. Pagaczewski śledził też prowadzone wciąż prace wykopaliskowe i konserwatorskie na Wzgórzu Fromborskim¹⁴², a następnie wysunął zakwestionowaną zresztą później przez J. Sikorskiego tezę, że Kopernik miał drugie stałe obserwatorium, mieszczące się w oktagonie, czyli ośmiobocznej wieży (*turricula*) w obrębie murów obronnych katedry¹⁴³.

Nieco wcześniej, w 1959 r., inny astronom krakowski Tadeusz Przytkowski opisał zabytki astronomiczne Olsztyna i dokładnie przeanalizował sporządzoną przez Kopernika w krążanku zamkowym słoneczną tablicę doświadczalną. Dzięki przeprowadzonej w latach 1955–1957 przez F. Koebeckego i B. Marconiego konserwacji tego zabytku T. Przytkowski doszedł do wniosku, że tablica służyła astronomowi pomocą przy ustalaniu dat świąt ruchomych, jak i do badań nad nieregularnościami w obrocie Ziemi wokół Słońca¹⁴⁴. Wiele lat później w 1973 r. ubolewał już jednak, że nawet pięćsetna rocznica urodzin wielkiego astronoma nie przyczyniła się do właściwej rekonstrukcji i konserwatorskiego zabezpieczenia „jedynego własnoręcznie wykonanego przyrządu naukowego Kopernika, jaki nam się dochował”¹⁴⁵.

W istnienie jakiegokolwiek stałego i trwałego obserwatorium Mikołaja Kopernika na Warmii wątpił natomiast Eugeniusz Rybka, dyrektor Obserwatorium Astronomicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie¹⁴⁶. Doszło wówczas nawet do ożywionej dyskusji, jednak Janusz Pagaczewski zdołał przekonać do swoich poglądów znawców problemu, skoro w latach 1966–1967 Zakład Historii Nauki i Techniki PAN finansował badania inż. Wojciecha Stopińskiego, który za pomocą metody elektrooporowej starał się na terenie dawnej kurii św. Stanisława odszukać resztki budynków i *pavimentum* Kopernika¹⁴⁷. Niestety dokonana już wcześniej przez kolejnego właściciela kurii Kopernika, dziekana warmińskiego Eggerta Kempena (zm. 1588), kompletna przebudowa budynku uniemożliwiła ich odtworzenie. Wzniesiony na nowych fundamentach dom Kempena usytuowany został ukośnie w stosunku do pierwotnego budynku. Potwierdziły to również badania

¹⁴¹ J. Pagaczewski, *Duńska ekspedycja astronomiczna na Warmię w roku 1584*, KMW, 1964, nr 1, ss. 21–38; idem, *Średniowieczne obserwatoria astronomiczne czy tylko „punkty obserwacyjne”?*, KMW, 1966, nr 1, ss. 141–152; idem, *Przyczynki do rekonstrukcji wieży Kopernika we Fromborku*, KMW, 1967, nr 4, ss. 571–575; idem, *Obserwatoria Mikołaja Kopernika na Warmii*, Olsztyn 1967.

¹⁴² M. Gajewska, J. Kruppé, *Badania archeologiczne w 1958 roku na wzgórzu katedralnym we Fromborku*, RO, 1960, t. 3, ss. 81–104; J. Kruppé, *Problematyka i wyniki dotychczasowych badań archeologicznych na Wzgórzu Katedralnym*, Komentarze Fromborskie, 1968, t. 2, ss. 57–85; L. Czubieli, *Jerzego Kruppégo poszukiwania podziemnych skarbów Fromborka*, KMW, 1996, nr 2, ss. 335–340.

¹⁴³ Pogląd ten przyjął A. Penconek, *W sprawie poszukiwań płyty obserwacyjnej (pavimentum) Mikołaja Kopernika we Fromborku*, KMW, 1965, nr 4, ss. 677–679. Zob. J. Sikorski, *Wieża, dom i obserwatorium*, ss. 637–639.

¹⁴⁴ T. Przytkowski, *Astronomiczne zabytki Olsztyna*, RO, 1959, t. 2, ss. 135–172.

¹⁴⁵ T. Przytkowski, *Tablica doświadczalna Kopernika w Olsztynie*, w: *Kopernik na Warmii*, ss. 215–235. Zob. recenzja pracy T. Przytkowskiego (*Dzieje myśli kopernikowskiej*, Warszawa 1972) pióra J. Lassoty, w: KMW, 1974, nr 1, ss. 87–88.

¹⁴⁶ E. Rybka, *Four hundred years of the Copernican heritage*, Jagell. Univ., Cracow 1964.

¹⁴⁷ W. Stopiński, *Frombork – Mons ante castrum – 1966*, Komentarze Fromborskie, 1970, t. 3, ss. 135–149.

konserwatorsko-archeologiczne z 1969 i 1972 r., przeprowadzone na prośbę J. Sikorskiego przez Zbigniewa Nawrockiego z Torunia¹⁴⁸. Całą dyskusję wokół lokalizacji obserwatorium Kopernika śledził i szczegółowo opisał Jerzy Sikorski, który zaangażował się w dociekania zmierzające do odtworzenia warsztatu naukowego astronoma¹⁴⁹. Bardziej ogólnikowo o wynikach poszukiwań obserwatorium Kopernika informował Marian Borzyszkowski¹⁵⁰.

Nie zabrakło też na kartach olsztyńskich czasopism artykułów poświęconych teorii heliocentrycznej i jej wpływu na historię nauki nowożytnej. Ich autorami byli najczęściej astronomowie i historycy bądź filozofowie z Krakowa lub Warszawy, jednak zazwyczaj miały one charakter porządkujący¹⁵¹. Zrozumiałe zainteresowanie budziły natomiast bliskie związki Kopernika z entuzjastami jego badań, a głównie z biskupem chełmińskim Tiedemannem Giese i Bernardem Wapowskim oraz młodym matematykiem z Wittenbergi Jerzym Joachimem Retykiem¹⁵². Także po śmierci astronoma „wielu światłych gości i wędrowców” odwiedzało Frombork w poszukiwaniu śladów Kopernika, który, jak pisał 21 listopada 1580 r. biskup warmiński Marcin Kromer, „za życia i po śmierci był ozdobą nie tylko tego Kościoła, ale także swej pruskiej ojczyzny”¹⁵³. Cztery lata później na Warmię przybył właśnie wspomniany już Eliasz Cimber, który szukał miejsca obserwacyjnego Kopernika, by za pomocą nowszych instrumentów sprawdzić dokładność jego obliczeń¹⁵⁴.

W Olsztynie interesowano się również recepcją teorii heliocentrycznej w miastach pruskich i szkołach polskich, prezentowaną jednak przez badaczy spoza Warmii¹⁵⁵. Nie odnotowano natomiast ciekawych wyników badań profesora astronomii i historii nauki Uniwersytetu Harvarda Owena Gingericha, który przez kilkadziesiąt lat poszukiwał w świecie ocalałych egzemplarzy pierwszego i drugiego wydania *De revolutionibus* z 1543 i 1566 r.¹⁵⁶ Zbeletyzowana relacja z tej kwerendy dowodzi, że dzieło Kopernika, wbrew twierdzeniom Arthura Koestlera, było chętnie czytane nie tylko przez matematyków, astronomów, filozofów czy teologów, ale i studentów¹⁵⁷.

W środowisku olsztyńskim nie podejmowano w zasadzie kwestii ważnych dla zrozumienia wartości ideowych i naukowych myśli kopernikańskiej w dziejach rozwoju umysłowego Europy.

¹⁴⁸ Z. Nawrocki, *Kanonie zewnątrz murów obronnych we Fromborku*, Komentarze Fromborskie, 1970, t. 3, ss. 111–134; idem, *Kurie zewnętrzne we Fromborku w XVI wieku (studium architektury i ukształtowania terenu)*, RO, 1981, t. 12/13, ss. 9–17.

¹⁴⁹ J. Sikorski, *XI Międzynarodowy Kongres Historii Nauki*, KMW, 1965, nr 3, ss. 496–497; idem, *Z zagadnień organizacji pracy badawczej*, ss. 134–165; idem, *Z zagadnień biograficznych Mikołaja Kopernika w nowej literaturze*, KMW, 1967, nr 3, ss. 446–448.

¹⁵⁰ M. Borzyszkowski, *Mikołaj Kopernik w świetle nowszych badań*, SW, 1966, t. 3, ss. 440–441; idem, *W sprawie lokalizacji obserwatoriów Mikołaja Kopernika we Fromborku*, SW, 1968, t. 5, ss. 592–594.

¹⁵¹ E. Rybka, *Myśl kopernikowska w Polsce do końca XVIII wieku*, KMW, 1972, nr 2–3, ss. 385–391; idem, *Życie i twórczość Mikołaja Kopernika*, SW, 1972, t. 9, ss. 87–108; B. Gomółka, *Obserwacje Księżyca dokonane przez Mikołaja Kopernika*, KMW, 1972, nr 2–3, ss. 333–341; M. Heller, *Zasada Kopernika we współczesnej kosmologii*, SW, 1972, t. 9, ss. 204–210; A. Kempfi, *Mikołaja Kopernika heliocentryczna budowla astronomii*, KMW, 1973, nr 1–2, ss. 147–161.

¹⁵² A. Kempfi, *Jerzy Joachim Retyk o Ziemi Pruskiej. W kręgu Mikołaja Kopernika i pruskiego humanizmu*, Komentarze Fromborskie, 1972, t. 4, ss. 5–25; idem, *Tydeman Giese jako uczeń*, passim; idem, *O Kopernikowym „Liście o ósmej sferze” do Bernarda Wapowskiego*, Komentarze Fromborskie, 1973, t. 5, ss. 49–64. O innych pracach tego autora poświęconego Kopernikowi i *De revolutionibus* zob. *Bibliografia kopernikowska*, III (indeks).

¹⁵³ J. Sikorski, *Marcin Kromer a tradycja kopernikańska na Warmii*, SW, 1989, t. 26, ss. 138–147.

¹⁵⁴ J. Pagaczewski, *Duńska ekspedycja astronomiczna*, passim.

¹⁵⁵ B. Bienkowska, *Z dziejów recepcji heliocentryzmu*, ss. 231–259; S. Salmonowicz, *Myśl Kopernika w Toruniu na przełomie XVII wieku*, SW, 1972, ss. t. 9, 313–338.

¹⁵⁶ O. Gingerich, *An Annotated Census of Copernicus' „De revolutionibus” (Nuremberg 1543 and Basel 1566)*, Leiden–Boston–Köln 2002.

¹⁵⁷ O. Gingerich, *Książka, której nikt nie przeczytał*, Warszawa 2004; M. Kokowski, *Omówienie bestsellera „Książka, której nikt nie przeczytał” Owena Gingericha (przekład Jarosław Włodarczyk. Warszawa Wydawnictwo 2004 Amber)*, KHNT, 2006, t. 51, nr 3–4, ss. 273–298.

W najlepszym wypadku ograniczano się do publikowania tekstów autorów z innych ośrodków badawczych (głównie z Krakowa, Warszawy i Torunia) lub drukowania recenzji najnowszych monografii poświęconych tym zagadnieniom.

Sporadycznie zajmowano się też systemem kształcenia młodzieży pruskiej i rolą książki w społeczeństwie, formacją intelektualną kanoników z kręgu Kopernika oraz panującym we Fromborku systemem wartości czy też analizowano poglądy estetyczne duchowieństwa¹⁵⁸. Dzięki badaniom Kamili Wróblewskiej wiadomo dziś znacznie więcej o sztuce gotyckiej na Warmii oraz roli Łukasza Watzenrodego jako fundatora dzieł sztuki¹⁵⁹. W Olsztynie nie podejmowano jednak dyskusji o narodowości Kopernika, dla badaczy regionu pozostawał on Polakiem, chociaż nie przytaczano argumentów czołowego obrońcy polskości, językoznawcy Stanisława Rosponda. Nie rozstrzygano również sprawy posiadania przez Kopernika wyższych święceń, które w literaturze kopernikańskiej do 1943 r. przyjmowano za pewnik. Po sprostowaniu przez Hansa Schmaucha (1887–1976)¹⁶⁰ pomyłki paleograficznej dotyczącej obecności Kopernika przy wystawianiu dokumentu z 1497 r. (zamiast *presbiter constitutus* powinno być *personaliter constitutus*) rozpoczął się jednak nowy etap poszukiwań dowodów na święcenia kapłańskie Kopernika. Już w 1967 r. Jerzy Sikorski informował o przedstawionej przez Henryka Zinsa¹⁶¹ dyskusji na ten temat i zauważył, że wciąż brakuje wyraźnych dowodów rozstrzygających ostatecznie tę kwestię¹⁶². Z poglądami H. Schmaucha i jego zwolenników (np. Edwarda Rosena)¹⁶³ nie zgadzał się jednak Marian Borzyszkowski¹⁶⁴. Do problemu tego powróciła kilka lat później Zofia Wardęska, która szczegółowo przeanalizowała argumenty obu spierających się stron¹⁶⁵. Obecnie jednak w literaturze zwyciężył pogląd o wątpliwym posiadaniu przez kanonika fromborskiego wyższych święceń¹⁶⁶.

Formy kultu Kopernika

Pamięć pokoleń o autorze *De revolutionibus* jako człowieku i uczonym wyrażała się nie tylko w publikacjach naukowych, ale również w okolicznościowych uroczystościach (np. wystawy, sympozja, zjazdy i konferencje), organizowanych najczęściej w latach jubileuszowych. Pozwalają

¹⁵⁸ M. Borzyszkowski, *Szkoły diecezji warmińskiej w okresie od XIII do połowy XVI wieku*, SW, 1965, t. 2, ss. 31–63; idem, *Ludzie nauki na średniowiecznej Warmii*, SW, 1992, t. 29, ss. 13–31; idem, *500-lecie odkrycia i ewangelizacji Ameryki w świetle pism biskupa Jana Dantyszka i jego księgozbioru Seminarium Duchownego w Olsztynie*, ibidem, ss. 269–275; K. Górski, *Studenci z Prus w Bolonii w XIV i XV wieku*, KMW, 1989, nr 1–4, ss. 3–20; S. Flis, *Kopernikowski inkunabuł*, passim; J. Wojtkowski, *Kustosz warmiński*, passim; H. Keferstein, *Biblioteka kapituły fromborskiej*, RO, 1981, t. 12/13, ss. 49–67; T. Borawska, *Czynniki kulturotwórcze na Warmii*, ss. 443–450; eadem, *Życie umysłowe na Warmii*, ss. 50–9.

¹⁵⁹ K. Wróblewska, *Gotycka płyta nagrobna Kunona von Liebenstein w Nowym Mieście Lubawskim nad Drwęcą*, KMW, 1961, nr 3, ss. 321–354; eadem, *Późnogotycka brązowa płyta nagrobna biskupa warmińskiego Pawła Legendorfa*, KMW, 1966, nr 1, ss. 99–126; eadem, *Łukasz Watzenrode jako fundator dzieł sztuki*, KMW, 1972, nr 1, ss. 149–157 (przedruk w: *Kopernik na Warmii*, ss. 385–396); eadem, *Późnogotycka sztuka na Warmii po pokoju toruńskim 1466. (Z badań nad sztuką Warmii czasów Mikołaja Kopernika)*, RO, 1972, t. 10, ss. 9–89.

¹⁶⁰ H. Schmauch, *Um Nikolaus Copernicus*, w: *Studien zur Geschichte des Preussenlandes*, Marburg 1963, ss. 417–431. Szerzej o naukowych dokonaniach H. Schmaucha zob. D. Bogdan, *Hans Schmauch – historyk Warmii*, w: *Dzieje historiografii Pomorza Gdańskiego i Prus Wschodnich 1920–1939 (1944). Materiały z sesji w Toruniu 15–16 XI 1991 r.*, pod red. A. Tomczaka, Toruń 1992, ss. 177–186.

¹⁶¹ H. Zins, *Kwestia święceń kapłańskich Mikołaja Kopernika*, w: *W kręgu Mikołaja Kopernika*, ss. 266–303.

¹⁶² J. Sikorski, *Z zagadnień biograficznych Mikołaja Kopernika*, s. 448.

¹⁶³ E. Rosen, *Mikołaj Kopernik nie był księdzem*, KHNT, 1970, t. 15, nr 4, ss. 729–737.

¹⁶⁴ M. Borzyszkowski, *Mikołaj Kopernik w świetle nowszych badań*, SW, 1966, t. 3, ss. 443–444.

¹⁶⁵ Z. Wardęska, *Problem święceń kapłańskich Mikołaja Kopernika*, ss. 183–207.

¹⁶⁶ K. Górski, *Czy Kopernik był kapłanem?*, w: *Mikołaj Kopernik. Studia i Materiały Sesji Kopernikańskiej w KUL, 18–19 II 1972*, Lublin 1973, ss. 201–204.

one lepiej poznać dzieje myśli i tradycji kopernikańskiej, ale również utrwalić w potocznej świadomości obraz uczonego z odległego zakątka Europy, oddanego ukochanej astronomii oraz swojej pruskiej ojczyźnie. Zwłaszcza po 1945 r. władzom i działaczom politycznym regionu zależało na upowszechnianiu kultu Kopernika jako lojalnego poddanego króla polskiego. Już w 1946 r. Instytut Mazurski przygotował na zamku olsztyńskim wystawę, która upamiętniała obchodzoną trzy lata wcześniej w 1943 r. rocznicę kopernikańską na świecie. Propagandowe uroczystości w Olsztynie i Fromborku (21–24 maja 1946) miały przekonać o polskości wielkiego astronoma i jego zasługach dla obrony zamku olsztyńskiego przed wojskami krzyżackimi w 1520–1521 r. Odwołano się tutaj m.in. do opinii niemieckiego autora Hermanna Kestena (*Copernicus and his world*, London 1945), który podkreślał, że Kopernik był wyrazicielem polskiej racji stanu. W związku z wystawą (otwartą dla zwiedzających do 7 września) staraniem Instytutu Mazurskiego wydano katalog, który stanowił pierwszą samoistną publikację poświęconą Kopernikowi w Olsztynie. Kontynuacją tych uroczystości było wygłoszenie przez prof. UMK Kazimierza Hartleba (1886–1951) 27 października 1946 r. odczytu poświęconego zasługom autora *De revolutionibus*, a następnie odsłonięcie u stóp zamku olsztyńskiego jego pomnika, na cokole którego umieszczono napis: „Obrońcy grodu olsztyńskiego przed najeżdżcą krzyżackim, wielkiemu Polakowi Mikołajowi Kopernikowi, wdzięczni rodacy”¹⁶⁷.

Władze miejskie zaangażowały się również aktywnie w ogólnopolskie uroczystości Roku Kopernikowskiego w 1953 r., zainaugurowanego właśnie 23 maja w Olsztynie przy pomniku astronoma. Z tej okazji z odczytem wystąpił Władysław Gębik (1900–1986), a w Wojewódzkiej Bibliotece Publicznej otwarto wystawę prezentującą wydawnictwa i publikacje o Koperniku. Główne jednak uroczystości odbyły się nazajutrz we Fromborku z udziałem prezydenta Bolesława Bieruta, który w Muzeum otworzył pierwszą stałą wystawę poświęconą astronomowi¹⁶⁸. Kilka dni później, 28 maja, Zarząd Oddziału Wojewódzkiego Polskiego Towarzystwa Lekarskiego zorganizował w Olsztynie sesję, na której Stanisław Flis wygłosił referat poświęcony aktywności medycznej Kopernika¹⁶⁹. Równoległe w mieście odbywały się także imprezy artystyczne, które razem z całą serią popularnych odczytów miały słać wielkiego polskiego astronoma. Temu samemu celowi służyło również nadanie imienia Kopernika Szpitalowi Wojewódzkiemu (1953) oraz Technikum Handlowemu (1960)¹⁷⁰.

W związku ze zbliżającą się rocznicą pięćsetlecia urodzin Mikołaja Kopernika 15 kwietnia 1965 r. odbyło się w Olsztynie inauguracyjne posiedzenie Wojewódzkiego Komitetu Kopernikowskiego, który miał być organizatorem i koordynatorem uroczystości jubileuszowych. Opracowano wówczas projekt zagospodarowania szlaku kopernikowskiego w województwie olsztyńskim oraz przygotowano wstępny plan wydawniczy publikacji naukowych i popularnonaukowych, broszur i folderów turystycznych poświęconych Kopernikowi i jego epoce. Na realizatorów tych zamierzeń wyznaczono m.in. Stację Naukową PTH oraz Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, a ich przedstawiciel Jerzy Sikorski wysłany został do Torunia (10 grudnia 1965), by omówić i skoordynować działania programowe podejmowane przez inne środowiska naukowe w Polsce¹⁷¹. Trzy

¹⁶⁷ J. Sikorski, *Z tradycji kultu Mikołaja Kopernika w okresie dwudziestolecia*, KMW, 1966, nr 1, s. 169; E. Sukertowa-Biedrawina, *Wystawa kopernikowska w Olsztynie w 1946 r.*, ibidem, ss. 172–176.

¹⁶⁸ J. Sikorski, *Z tradycji kultu Mikołaja Kopernika*, s. 170; E. Kurowski, op. cit., s. 115.

¹⁶⁹ Ogłoszono je drukiem w 1953 r. w Polskim Tygodniku Lekarskim, 1953 (zob. p. 57).

¹⁷⁰ J. Sikorski, *Z tradycji kultu Mikołaja Kopernika*, s. 171.

¹⁷¹ J. Sikorski, *Komitet Kopernikowski przy Wojewódzkim Komitecie Frontu Jedności Narodu w Olsztynie*, KMW, 1965, nr 4, ss. 679–680; idem, *Plany środowisk naukowych Torunia, Krakowa i Olsztyna w związku z jubileuszem 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika*, ibidem, ss. 680–685; L. Czubieli, *Wstępny plan inwestycyjny szlaku kopernikowskiego w woj. olsztyńskim na lata 1966–1973*, ibidem, ss. 685–687.

lata później przy Ogólnopolskim Komitecie Frontu Jedności Narodu powołano Komitet Obchodów 500 rocznicy Urodzin Mikołaja Kopernika, który miał reprezentować Polskę wobec instytucji zagranicznych. Obchodzone z wielkim rozmachem na całym świecie, tak jak i na Warmii i Mazurach, uroczystości kopernikańskie w 1973 r. nie doczekały się zrazu obszernego omówienia w „Komunikatach”. Na łamach olsztyńskich i polskich czasopism naukowych odnotowano jedynie przebieg sesji poświęconych autorowi *De revolutionibus*. Najważniejsza z nich zorganizowana została przez Okręgowe Muzeum Mazurskie i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego (9–10 lutego 1973), z udziałem znawców Kopernika z Olsztyna i przedstawicieli ośrodków z Gdańska, Krakowa, Poznania, Torunia, Warszawy i Wrocławia oraz także Brigitte Poschmann (1932–2008), przewodniczącej Historischer Verein für Ermland i redaktorki „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”¹⁷². Inna konferencja zgromadziła lekarzy z całej Polski, którzy obradowali od 8 do 9 września w Olsztynie i Fromborku¹⁷³. Ogólnopolski charakter miało również literacko-naukowe sympozjum w dniach od 22 do 24 września 1973 r. w Olsztynie i Fromborku¹⁷⁴. Nie wspomniano natomiast w sprawozdaniach o ogólnopolskiej konferencji historyków sztuki pt. „Sztuka Pomorza i Warmii w czasach Kopernika 1450–1550”, odbytej na zamku olsztyńskim w dniach od 6 do 9 września 1973 r. O różnych formach okazywanej autorowi *De revolutionibus* czci w województwie olsztyńskim (ekspozycje muzealne, wydawnictwa okolicznościowe, imprezy turystyczno-krajoznawcze oraz przygotowanie Szlaku Kopernikowskiego) dowiadujemy się z opublikowanej dwanaście lat później relacji, opartej na materiałach prasowych i nieuporządkowanych do końca źródłach archiwalnych¹⁷⁵.

Frombork i Olsztyn były również miejscem jubileuszu kopernikańskiego obchodzonego ceremonialnie przez władze Kościoła z udziałem biskupa warmińskiego Józefa Drzazgi oraz kardynałów Stefana Wyszyńskiego i Karola Wojtyły, jak i gości z zagranicy (np. kardynała Franza Königa). Odprawiano wówczas nie tylko uroczyste msze, ale i otwierano okolicznościowe wystawy oraz odsłonięto ufundowane przez kapitułę warmińską popiersie Kopernika w katedrze fromborskiej. W Warmińskim Seminarium Duchownym odbyło się również kilka posiedzeń naukowych, w których uczestniczyli m.in. bp Jan Obląk, Marian Borzyszkowski i Tadeusz Pawluk, a o ich przebiegu informowano czytelników w „Warmińskich Wiadomościach Diecezjalnych”¹⁷⁶ oraz „Studiach Warmińskich”¹⁷⁷.

¹⁷² D. Jamiołkowska, *Sesja kopernikowska w Olsztynie*, KMW, 1973, nr 3, ss. 275–279; eadem, *Sesja naukowa w Olsztynie poświęcona 500 rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika*, ZH, 1973, t. 38, z. 4, ss. 79–80; B. Bieńkowska, *Sesja naukowa dla uczczenia 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika w Olsztynie (9–10 II 1973)*, Studia Historyczne, 1973, t. 16, z. 3, ss. 488–489; B. Poschmann, *Wissenschaftliche Session in Allenstein*, Unsere ermländische Heimat, Jg. 19, 1973, nr. 1, s. 1. Szerzej o kontaktach B. Poschmann ze środowiskiem olsztyńskim zob. T. Borawska, *Brigitte Poschmann (18 marca 1932–12 lutego 2008)*, KMW, 2008, nr 2, ss. 235–238; J. Małek, *Brigitte Poschmann (1932–2008)*, ZH, 2008, t. 73, ss. 266–269.

¹⁷³ S. Flis, *Kopernikowskie Sympozjum Lekarzy w Olsztynie i Fromborku*, KMW, 1974, nr 1, ss. 97–101; A. Skrobcki, *Sprawozdanie z Kopernikowskiego Sympozjum Lekarzy w Olsztynie i w Fromborku w dniach 8–9 września 1973 r.*, Archiwum Historii Medycyny, 1974, t. 37, z. 1, ss. 113–118.

¹⁷⁴ O przebiegu tej sesji pisano kilkakrotnie na łamach ogólnopolskiej i olsztyńskiej prasy codziennej i popularnych periodyków, zob. *Bibliografia kopernikowska*, III, nr 7789, s. 194.

¹⁷⁵ R. Hryciuk, A. Sołoma, *Pokłosie wielkiej rocznicy*, KMW, 1985, nr 1–2, ss. 219–239. Szeroko o przygotowaniach i przebiegu uroczystości kopernikańskich we Fromborku, E. Kurowski, op. cit., ss. 117–131.

¹⁷⁶ *Inauguracja kościelnych obchodów jubileuszu 500-lecia urodzin kanonika Mikołaja Kopernika w diecezji warmińskiej*, WWD, 1973, t. 28, nr 6, ss. 276–278; (ju-em), *Ogólnopolskie uroczystości kościelne we Fromborku i Olsztynie z okazji 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika*, ibidem, ss. 279–290.

¹⁷⁷ M. Borzyszkowski, *Kościelne obchody 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika w diecezji warmińskiej*, SW, 1974, t. 11, ss. 491–510; J. Obląk, *Kościół katolicki w Polsce w hołdzie Mikołajowi Kopernikowi z okazji 500-nej rocznicy jego urodzin*, ibidem, ss. 537–548.

Niewątpliwie rok 1973 stanowił apogeum zainteresowania postacią Kopernika i jego znaczeniem w dziejach kultury i nauki. Później już sporadycznie tylko pisano o autorze *De revolutionibus* i podobnie rzadziej przygotowywano jubileuszowe konferencje. Jedna z nich odbyła się w Olsztynie i Fromborku w 1993 r. z okazji 450 rocznicy śmierci Kopernika i to z udziałem nie tylko znawców z Olsztyna, ale również Krakowa, Torunia i Warszawy. Organizatorami sesji było Olsztyńskie Forum Naukowe, Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, Olsztyńskie Planetarium i Obserwatorium Astronomiczne oraz Muzeum Warmii i Mazur, ale mimo to nie znaleziono jednak funduszy na publikację wygłoszonych wówczas referatów¹⁷⁸.

Kopernikanische Forschungen des Allensteiner wissenschaftlichen Milieus

Zusammenfassung

Bei der Bildung eines historischen Milieu in Olsztyn/Allenstein spielten das Masurische Institut [Instytut Mazurski], das in eine Wissenschaftliche Station der Polnischen Historischen Gesellschaft (PTH) umgewandelt wurde, sowie das Masurische Museum [Muzeum Mazurskie] und das Woiwodschaftliche Staatsarchiv [Wojewódzkie Archiwum Państwowe] die wichtigste Rolle. Das um diese Institutionen herum konzentrierte, anfangs nicht zahlreiche wissenschaftliche Personal wurde in den folgenden Jahren vor allem durch Absolventen der Universität in Toruń/Thorn verstärkt, mit der auch ständige Kontakte unterhalten werden. Im Zuge weiterer institutioneller Umgestaltungen übernahm später der Kultur- und Bildungsverein „Pojezierze” [Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe „Pojezierze”] und im Folgenden das daraus hervorgegangene Wojciech-Kętrzyński-Zentrum für Wissenschaftliche Forschung [Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego] die Rolle des Inspirators regionaler historischer Forschungen. 1968 erhielt es den Status einer selbständigen Wissenschaftlichen Gesellschaft und befasste sich von dem Zeitpunkt an mit der Organisation und Koordination von Forschungen über die Geschichte der nordöstlichen Gebiete Polens. Nach der Liquidierung der Wissenschaftlichen Station der Polnischen Historischen Gesellschaft im Jahre 1982 und des „Pojezierze” – Verlags im Jahre 1992 festigte sich die Position des Zentrums für Wissenschaftliche Forschung (OBN) noch mehr. Im Konsolidierungsprozess der Allensteiner Historiker nahmen die von den Mitarbeitern der Wissenschaftlichen Station der Polnischen Historischen Gesellschaft und des Woiwodschaftlichen Staatsarchivs ins Leben gerufene Vierteljahresschrift *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* [Masurisch-Ermländische Kommunikate] sowie das ein Jahr später als Museumsorgan erschienene Periodikum *Rocznik Olsztyński* [Allensteiner Jahrbuch] einen äußerst wichtigen Platz ein. Die letztendlich vom Zentrum für Wissenschaftliche Forschung übernommenen „Komunikaty” haben sich bis heute gehalten, doch das „Rocznik Olsztyński” bestand nur bis 1997. Parallel dazu traf eine Gruppe von Professoren des Geistlichen Seminars 1964 die Entscheidung, ein eigenes historisch-theologisches Periodikum „*Studia Warmińskie*” [Ermländische Studien] zu gründen. Eine ergänzende Rolle erfüllten in der regionalen Forschung auch die mit dem Museum in Frombork/Frauenburg verbundenen, jedoch unregelmäßig erscheinenden „Komentarze Fromborskie” [Frauenburger Kommentare] (1965–1973) und die *Folia Fromborensia* (1992, 1999–2000). Die Verpflichtung, in den genannten Zeitschriften die kopernikanische Problematik einzuführen, ergab sich gewissermaßen durch den *genius loci*. Darüber hinaus waren die lokalen Forscher durch Erleichterungen im Zugang zu im Diözesanarchiv gesammelten Quellenmaterialien sowie durch die Möglichkeit, die historischen Büchersammlungen zu nutzen, die in der Bibliothek des Geistlichen Seminars aufbewahrt wurden oder in der Bibliothek des Zentrums für Wissenschaftliche Forschung gesammelt vorlagen, begünstigt. Schließlich wurde die wissenschaftliche Aktivität in hohem Maße durch die feierliche Begehung von Jahrestagen geweckt, welche von der Zentralregierung oder örtlichen Behörden organisiert und auch von der Kirchenobrigkeit zelebriert wurden. Eine besondere Gelegenheit bot die über Jahre hinweg vorbereitete Jubiläumsfeier anlässlich des Geburtstages des Astronomen im Jahr 1973.

Die größten Verdienste um die Propagierung des Namens von Kopernikus ist den „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” zuzuschreiben, die 1965 einen eigenen Teil Copernicana einführten und ihre Spalten für Astronomen und Wissenschaftshistoriker aus Gdańsk/Danzig, Kraków/Krakau, Lublin, Toruń/Thorn und Warszawa/Warschau öffneten. Viele wichtige Arbeiten über den Autor von *De revolutionibus* erschienen auch in den „*Studia Warmińskie*”. Auf den Seiten

¹⁷⁸ J. Brzozocki, *Ważniejsze wydarzenia z prac Fundacji im. Mikołaja Kopernika we Fromborku 1993–1999*, *Folia Fromborensia*, 1999, t. 2, ss. 203–205. Jedynie na łamach „Komunikatów” w 1993 i 1994 r. ukazały się cytowane już wyżej teksty dwóch referatów: J. Sikorskiego (*Z zagadnień organizacji pracy badawczej*) oraz M. Biskupa (*Mikołaj Kopernik na zjeździe stanów*).

des „Rocznik Olsztyński” wurde die kopernikanische Thematik am seltensten berührt. Generell ist jedoch nach 1973 in Olsztyn, wie im Übrigen in ganz Polen, ein sinkendes Interesse an der Person des Astronomen zu beobachten. Zum Kreis der besten Kopernikus-Forscher im Allensteiner Milieu gehört Jerzy Sikorski, der Autor von über vierzig verschiedenen Arbeiten, darunter auch die für jeden, der mit kopernikanischen Forschungen beginnt, wichtige Chronologie des Lebens und Werkes [Chronologia życia i działalności] des Frauenburger Gelehrten. In den Kreisen der Geistlichkeit erwies sich Priester Marian Borzyszkowski als der verdienteste Kenner des Autors von *De revolutionibus*. Nicht weniger bekannt war in Olsztyn/Allenstein der älteste Schüler des hervorragenden Kopernikologen Karol Górski, Marian Biskup aus Toruń/Thorn, der auch im Wissenschaftlichen Rat der Wissenschaftlichen Station der Polnischen Historischen Gesellschaft und dem des Zentrums für Wissenschaftliche Forschung wie auch im Redaktionskomitee der „Komunikaty” vertreten war. Gerade die engen Kontakte mit dem Thorner Milieu waren es, die in hohem Maße das Profil der von den Allensteiner Historikern aufgenommenen Forschungen bestimmten. In erster Linie galt das Interesse dem Wirken des Kopernikus im Ermland, sowohl in der Sphäre der Erfüllung seiner administrativen und öffentlichen Verpflichtungen wie auch seines wissenschaftlichen Schaffens. Dem ist es zu verdanken, dass die ersten Kompendien über faktographisches Wissen zu dem Frauenburger Gelehrten erschienen: Chronologie (Kalendarium) [Chronologia (Kalendarium)] (1966, 1968, 1973) aus der Feder von J. Sikorski sowie Regesta Copernicana (1973) von Marian Biskup. Diese Werke erlaubten es auch, das Wissen über die Umstände und Handlungsmotive von Kopernikus' nächster Umgebung zu bereichern – insbesondere gegenüber König Zygmunt, der Reformation oder den Versuchen, die preußische Münze zu sanieren. Aus verständlichen Gründen interessierte man sich in Olsztyn/Allenstein ebenso für die genaue Lokalisation der kanonischen Kurien, der Gutshöfe, des Altars sowie des Observatoriums des Autors von *De revolutionibus*. Dank der Forschungen von St. Flis erweiterten die Kopernikus-Forscher ihr Wissen zum Thema der medizinischen Lektüre von Kopernikus und der Ursache seines Todes. Der gotischen Kunst im Ermland sowie dem Bildungssystem preußischer Jugendlicher oder der Rolle des Buches in der Gesellschaft wurde weniger Aufmerksamkeit gewidmet. Sporadisch beschäftigte man sich auch mit der Rezeption der heliozentrischen Theorie und ihrer Bedeutung für die Entwicklung der modernen Wissenschaft.

Übersetzt von Krystyna Schultheiss